

Nr 3.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående vissa riktlinjer för enhetsskolans ledning och lokala organisation jämte i ämnet väckta motioner.

Genom en den 3 mars 1950 dagtecknad proposition, nr 133, angående vissa riktlinjer för enhetsskolans ledning och lokala organisation, vilken proposition hänvisats till särskilda utskottet, har Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionen bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för samma dag, föreslagit riksdagen att besluta, att den enhetsskola, varom förslag framlagts i det vid propositionen 1950:70 fogade utdraget av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 3 februari 1950, skall vara en statsunderstödd kommunal skola.

Förutom frågan om kommunalisering av skolväsendet och det därmed sammanhängande spørsmålet om kostnadsfördelningen mellan stat och kommun behandlas i statsrådsprotokollet för den 3 mars 1950 även frågorna om centrala och regionala skolmyndigheter, om skolans lokala organisation samt om lärartillsättningen. Beträffande de tre sistnämnda frågorna har departementschefen icke ansett sig böra för närvarande framlägga några förslag; han har dock ansett lämpligt att i detta sammanhang redogöra relativt utförligt för dessa frågor och ge till känna sina synpunkter på dem.

I samband härmed har utskottet till behandling förehaft följande till utskottet remitterade motioner, nämligen

dels de båda likalydande motionerna I: 467 och II: 525 av herrar Nordenson och Velandér samt herrar Braconier och Håstad, i vilka hemställts, att riksdagen måtte avslå propositionen nr 133;

dels de båda likalydande motionerna I: 528 och II: 625 av herr Ohlén och herr Nestrup, i vilka hemställts, att riksdagen måtte avslå Kungl. Maj:ts proposition nr 133, samt i andra hand, därest denna hemställan ej bifalles, att riksdagen måtte uttala att lärartillsättningarna vid realskolan (enhetsskolans högstadium) samt vid gymnasierna skola ske centralt genom en statlig myndighet;

dels motionen I: 468 av herrar Lundgren och Mannerskantz, i vilken hemställts, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att

statsbidragen till folkskolväsendet måtte avvägas på ett med hänsyn till kommunernas ekonomiska bärkraft rättvist sätt;

dels de båda likalydande motionerna I: 526 och II: 626 av herrar *Sunne* och *Emil Petersson* samt fru *Sandström m. fl.*, i vilka hemställts, att i motionerna anförda synpunkter måtte beaktas vid behandlingen av propositionen nr 133;

dels motionen I: 425 av herr *Fahlander*, vari hemställts, att frågan om en sammanslagning av skolöverstyrelsen och överstyrelsen för yrkesutbildning till en enhetlig central skolmyndighet, under vars ledning den under lantbruksstyrelsen, kommerskollegium och domänstyrelsen lydande yrkesundervisningen kunde överföras, måtte bli föremål för utredning i samband med den i propositionen nr 133 angivna ytterligare prövningen av frågor, som äga samband med enhetsskolans ledning och lokala organisation;

dels motionen I: 4 av herr *Fahlander*, vari hemställts, att riksdagen måtte besluta att hos Kungl. Maj:t hemställa om utredning i syfte att skapa mera enhetliga bestämmelser beträffande de olika skolformernas lärotider m. m.;

dels och motionen II: 627 av fröken *Vinge*, vari hemställts, att riksdagen måtte uttala, att lärartillsättningarna vid realskolan (enhetsskolans högstadium) samt gymnasierna skola ske centralt genom en statlig myndighet.

Beträffande motiveringen för de motionsvis gjorda yrkandena hänvisas till den följande redogörelsen.

1. Kommunalisering av skolväsendet. Kostnadsfördelningen mellan stat och kommun.

Utredningar och yttranden.

Om man undantar de relativt fåtaliga privata skolorna omfattar det svenska skolväsendet en statlig och en kommunal sektor. Till den förra gruppen höra huvudsakligen de allmänna läroverken — högre allmänna läroverk och fristående realskolor. Dessas antal har genom det successiva förstatligandet av ett stort antal kommunala mellanskolor avsevärt ökat under de senare åren. Större delen av skolväsendet står emellertid under kommunal förvaltning: folkskolorna (med påbyggnader), flickskolorna och yrkesskolorna med vissa undantag, liksom fortfarande åtskilliga mellanskolor. Dessutom finnes ett antal kommunala gymnasier.

Skolkommisionen har i anslutning till sitt förslag till riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling undersökt möjligheterna att upphäva den nuvarande dualismen stat-kommun, vilken ansetts försvåra en rationell samordning i fråga om lärarnas tjänstgöring, lokalernas användning, inköp av materiel, skolsociala åtgärder, arbetstider och måltidstimmar m. m. mellan olika skolformer. Av de två vägar, som därvid erbjuda sig — nämligen

antingen ett förstatligande eller ett kommunaliserande av hela skolväsendet — har kommissionen stannat för den sistnämnda. Mot ett förstatligande av hela skolväsendet talar enligt kommissionen främst den omständigheten, att det lokala intresset för skolan skulle slappna och att den administrativa apparaten skulle behöva bli alltför omfattande. Genom en kommunalisering skulle de statliga skolorna få del av det kommunala intresse, som på många håll varit utomordentligt fruktbarande men som av naturliga skäl koncentrerats till de kommunala skolformerna. Endast som kommunal kunde skolan vara en medborgerlig angelägenhet av första rangen ute i kommunerna. Kommissionen framhåller emellertid att detta förutsätter två ting. För det första måste den föreslagna kommunaliseringen av skolväsendet verkligen åtföljas av vidgade befogenheter för den lokala skolledningen, vars handhavande av det kommunala skolväsendet för närvarande är omgärdat av alltför många och detaljerade statliga bestämmelser. För det andra måste ett intimt samarbete mellan skolstyrelse och facklig skolledning komma till stånd på samma gång som en gräns måste dragas mellan den kommunala skolstyrelsens och den fackliga skolledningens befogenheter. Rektorer, lärarkollegier och de enskilda lärarna måste tillerkännas självständighet även i förhållande till de kommunala skolorganen. »Undervisningens frihet måste säkerställas.»

Det har emellertid ej varit kommissionens mening, att en över hela linjen genomförd kommunal organisation av skolväsendet skulle innebära, att skolan skulle helt frigöras från staten.

»Rätten att fastställa skolarbetets målsättning i stort och att fastställa den yttre ramen för skolorganisationen måste alltfört ligga i statens hand. En viss minimistandard för skolväsendet inom kommunerna måste föreskrivas. Under den föreskrivna minimigränsen bör kommunerna inte få gå, medan det däremot principiellt sett inte bör föreligga hinder för dem att därutöver utbygga sitt skolväsen. Vidare bör det allmänna skolväsendet, såsom även nu är fallet med dess kommunala sektor, fortfarande stå under skolöverstyrelsens överinseende och vara underkastat statlig inspektion. Såsom i det följande närmare kommer att utvecklas, bör arten av denna inspektion förändras, men något uppgivande av själva grundprincipen, att skolorna skall vara underkastade statlig inspektion, kan inte gärna ifrågasättas.»

Frågan om kommunaliseringen sammanhänger nära med problemet om fördelningen av kostnaderna för skolväsendet. Skolväsendets förbättring medför stora utgiftsökningar för byggande av nya skolhus, anställande av flera lärare o. s. v. Dessa ökade utgifter böra enligt kommissionens uppfattning ej påläggas kommunerna, enär man då kan riskera ett minskat intresse för och måhända ett motarbetande av hela reformen. Det vore därför riktigast, att kostnaderna för skolväsendet så långt som möjligt överflyttades på statsverket. Kommissionen har tänkt sig statsbidragssystemet

så utformat, att bidragen utgå automatiskt utan statlig prövning annat än då fråga är om utgifter utöver ett visst minimiprogram. Inom detta minimiprogram avses bestämmanderätten helt ligga hos kommunerna.

På skolhåll har kommissionens förslag om kommunalisering av hela skolväsendet mottagits mycket olika. De 49 *folkskolestyrelser*, som yttrat sig om förslaget, ha samtliga tillstyrkt detsamma. Av de 20 *folkskolinspektörer*, som yttrat sig därom, ha däremot endast 6 tillstyrkt, och av de 97 *högre skolor*, som yttrat sig, ha endast 11 tillstyrkt, medan ytterligare 16 uttalat vissa sympatier för förslaget.

Skolöverstyrelsen anser ett förstatligande av folkskolväsendet icke kunna ifrågasättas med hänsyn bland annat till att den administrativa apparaten skulle bli alltför omfattande. Då den nya enhetsskolan främst av praktiska skäl icke kan till en del vara kommunal och till en del statlig, tillstyrker överstyrelsen, att enhetsskolan blir en helt kommunal skola, även om den på sina håll måste delvis vara för flera kommuner gemensam. Detta överstyrelsens ståndpunktstagande förutsätter dock uttryckligen, att objektiva grunder för lärartillsättningen garanteras. Frågan om gymnasiets kommunalisering finner överstyrelsen böra tills vidare anstå med hänsyn till oklarheten beträffande dess framtida organisation och till att varje gymnasium i regel betjänar flera kommuner.

Överstyrelsen kan icke biträda skolkommissionens uttalande om att statsbidragssystemet bör utformas så, att »bidragen utgå automatiskt». Däremot finner överstyrelsen angeläget att ett så enkelt bidragssystem som möjligt tillskapas. Utredning härom pågår redan vad folkskolväsendet beträffar. I vilken omfattning kostnaderna för skolväsendet skola bestridas av statsverket bör närmare övervägas. Därvid bör beaktas, att kommunernas omvårdnad om skolväsendet säkerligen icke blir lidande på att de enskilda kommunerna även ha ekonomiskt ansvar för skolväsendet.

Kammarkollegiet har först ställt sig frågan, om nioårig skola skall kunna uppehållas i de skilda kommunerna i den utsträckning, som skolkommissionen räknat med.

»Kommissionen utgår från att för en nioårig skola av den karaktär det här är fråga om erfordras ett befolkningsunderlag av 2 500 à 3 000 personer (s. 54). Om man utgår från att födelsetalet enligt erfarenheterna under de senaste åren håller sig omkring 20 ‰ av befolkningen och att av de varje år födda vid det nionde skolårets inträde kvarleva cirka 95 procent, skulle en kommun behöva ha ett folkmängdsunderlag av 4 000 à 4 500 personer för att med normal lärjungebesättning, 25 à 30 elever per linje, uppehålla den i tre linjer delade avslutningsklassen i enhetsskolan (9 g, 9 y och 9 a). Det synes icke ekonomiskt och med hänsyn till lärarekryteringen försvarligt att räkna med mindre elevtal per klassavdelning än 25. Enligt riktlinjerna för den allmänna kommunregleringen kan man i regel icke ställa högre krav på folkmängdsunderlag i en kommun än 3 000 (jfr kungl. prop. 236/1946 s. 63). En granskning av de utav länsstyrelserna avgivna förslagen till ny kom-

munindelning i de av dessa berörda 22 länen visar, att av de 1 028 kommuner, städerna inberäknade, som efter genomförande av länsstyrelsernas förslagskullekvarstå, får ungefär en tredjedel en folkmängd understigande 3 000 personer, omkring 43 procent erhåller en folkmängd av 3 500 och därunder samt mer än hälften, cirka 55 procent, en folkmängd av mindre än 4 000. Bland dessa kommungrupper finnas åtskilliga kommuner där folkmängden befinner sig i starkt sjunkande. Icke ens hälften av kommunerna kommer därför att ha den för uppehållande av nionde klassen erforderliga folkmängden.»

Kollegiet finner med hänsyn till det anförda tveksamt, om man skall förbehålla kommunerna enbart små- och mellanskolestadierna — för vilket syntes fordras ett folkmängdsunderlag av 2 000 à 2 500 invånare i varje kommun — och ställa realskolestadiet under statlig förvaltning eller om man bör godtaga kommissionens förslag. Även om kollegiet icke funnit de av kommissionen åberopade skälen mot en statlig administration starka, har kollegiet likväl med hänsyn till sammanhanget mellan mellanskole- och realskolestadierna ansett det kommunala alternativet vara att föredraga. Däremot anser kollegiet på närmare anförda skäl, att gymnasiet alltjämt bör stå under statlig förvaltning.

Statskontoret har icke velat bestrida, att goda skäl kunna anföras för skolkommissionens förslag att kommunalisera skolväsendet, men finner, att kommissionen med alltför lätt hand gått förbi de praktiska svårigheter, som följa därav. En av dessa svårigheter gäller överförandet till kommunal tjänst av statsläroverkens tusentals ordinarie lärare, vilka icke kunna uppsägas. Mot de berörda lärarnas vilja lär, framhåller statskontoret, en dylik överföring icke lagligen kunna genomföras.

Av *länsstyrelserna* och *domkapitlen* har flertalet antingen tillstyrkt en kommunalisering av hela skolväsendet eller ej framställt erinran mot förslaget härom.

Av de få länsstyrelser, som uttalat sig om fördelningen av kostnaderna mellan staten och kommunerna, har *länsstyrelsen i Karlstad* icke funnit något i princip att erinra mot att statsbidragen utgå automatiskt och att bestämmanderätten inom ramen för ett visst minimiprogram anförtros kommunen. Länsstyrelsen har framhållit såsom angeläget, att det medgivande från statens sida, som skulle erfordras för åtgärder utöver nämnda minimiprogram, icke omgärdas med så snäva och detaljerade villkor, att den kommunala bestämmanderätten göres illusorisk.

Överståthållarämbetet uttalar, att det knappast kan anses lyckligt om den, som har att besluta om ett utlägg, icke har att vidkännas åtminstone något av kostnaden därför. Enligt ämbetets mening må därför statsverket väl åtaga sig huvudbördan av kostnaderna för skolväsendet men å andra sidan kommunerna städse ha att stå för någon del, större eller mindre, med avvägning efter vad som må prövas lämpligt och skäligt.

Landskommunernas förbund förutsätter, att kommunerna skola svara för en rimlig del av kostnaderna för reformens genomförande, men med hänsyn till beskattningsföremålens ojämna fördelning torde redan nu i åtskilliga fall den övre gränsen för kommunernas möjligheter att bära skolutgifter vara nådd.

»För dylika kommuners vidkommande måste en förutsättning för reformens genomförbarhet vara att staten ikläder sig huvudparten av de nya kostnaderna. Det säger sig självt, att utgifterna för enhetsskolan — räknat såväl per elev som per skattekrona — måste bli betydligt högre i flertalet landskommuner än i städerna. Statsbidraget måste så konstrueras, att den kommunala utdebiteringen för enhetsskolan kommer att motsvara ungefärligen samma belopp per skattekrona i hela landet. Här möta problem av stor räckvidd och av svårbemästrat slag. I den mån dessa problem icke bli tillfredsställande lösta genom det förslag till nya statsbidragsgrunder, som väntas bli framlagt av 1945 års folkskolesakkunniga, måste de snarast upptagas till särskild behandling.»

Svenska stadsförbundet har helt anslutit sig till skolkommissionens förslag och synpunkter.

D e p a r t e m e n t s c h e f e n.

Departementschefen uttalar, att han för sin del utan tvekan ansluter sig till skolkommissionens förslag, att enhetsskolan skall bli kommunal och åtnjuta statsunderstöd; detta är enligt hans uppfattning den ur praktisk synpunkt enda möjliga lösningen. Departementschefen fortsätter:

»Bygger man ut den kommunala folkskolan med ett realskolestadium till en enhetsskola, synes det tämligen självfallet, att även sistnämnda del av skolan bör vara kommunal. Lika självklar ter sig visserligen ej denna slutsats beträffande de kommuner, där statliga realskolor nu finnas och där det sålunda ej är fråga om en påbyggnad utan om en sammansmältningsprocess. Även dessa realskolor böra emellertid enligt min mening successivt inarbetas i enhetsskolan och få kommunal karaktär. Det förefaller mig icke tänkbart att låta enhetsskolans realskolestadium bli kommunalt i vissa kommuner och statligt i en annan. Enhetsskolan bör över hela linjen få samma ställning, eljest skulle enhetligheten snart gå förlorad. Tanken att förstatliga skolväsendet faller enligt min mening på sin egen orimlighet. En förstatligad skola förutsätter en utomordentligt omfattande och dyrbar administrativ apparat. Redan av denna anledning synes det naturligt, att enhetsskolan i administrativt hänseende utformas såsom en statsunderstödd kommunal skola. Därtill kommer, att ett förstatligande kan befaras förkväva det kommunala initiativet och den ansvarskänsla, som i stort sett präglar skoldistriktens nuvarande inställning till skolväsendet. Blir enhetsskolan däremot en kommunal angelägenhet med, såsom avsikten är, större rörelsefrihet för kommunerna än för närvarande, kommer detta enligt min övertygelse att bli till båtнад för skolväsendet genom det större intresse och den ökade känsla av gemensamt ansvar, som kan förväntas.

Kommunaliseringen av redan existerande realskolor är givetvis en fråga på längre sikt; på de flesta orter torde de ännu under lång tid komma att

bibehålla sin nuvarande organisation och ställning. Det är givet att vissa problem en gång komma att möta vid skolornas avveckling. Statskontoret har pekat på ett, nämligen hur man skall göra med alla de ordinarie lärare, som nu finnas vid de statliga realskolorna och vilka enligt gällande bestämmelser ej kunna utan vidare överföras till kommunal tjänst. Därest under den långa övergångstid, varom här är fråga, en lönereglering skulle komma till stånd för lärare vid de statliga skolorna, kan måhända frågan lösas i samband därmed. Man kan vidare undersöka möjligheterna att vid kommande lärarutnämningar vid dessa skolor föreskriva förflyttningskyldighet till kommunala skolor.

Den omständigheten, att realskolestadiet även efter kommunindelningsreformens genomförande på sina håll kan behöva göras gemensamt för två eller flera kommuner, synes icke gärna kunna rubba grundsatsen om enhetsskolan som en kommunal skolform. I detta sammanhang vill jag framhålla, att det förefaller mig, som om kammarkollegiet ställer för stora anspråk på folkmängdsunderlaget i kommunerna för uppehållande av en enhetsskola omfattande alla tre stadierna. Att som kammarkollegiet räkna med så högt lärjungeantal som 25 à 30 elever per linje såsom minimum för klass 9 synes icke erforderligt; det kan icke ens tagas för givet, att alla tre linjerna av denna klass överallt skola visa sig behövliga. Enligt min mening bör en folkmängd av 2 500 invånare i ett skoldistrikt vara tillräcklig som underlag för en enhetsskola; på sina håll kan det måhända vara befogat att gå ned till 2 000 invånare. Först när man kommer under detta tal, komma svårigheter att tillstöta, vilka emellertid delvis torde kunna elimineras genom viss samundervisning på realskolestadiet.

Inom ecklesiastikdepartementet föreligga för närvarande några framställningar om förstatligande av kommunala mellanskolor. Det är här fråga om skolor, som erkänts såsom kommunala mellanskolor efter år 1943 och sålunda ej tillhöra den grupp kommunala mellanskolor, som enligt riksdagens beslut successivt förstatligats från och med budgetåret 1944/45. Detta förstatligande har numera framskridit så långt, att endast en skola, den i Skoghäll, alltjämt i sin helhet är kommunal. I fråga om denna skola och de senare tillkomna kommunala mellanskolor, som ej omfattas av riksdagens förenämnda beslut, synas eventuella önskemål om förstatligande i nuvarande läge icke lämpligen böra föranleda någon åtgärd.

En kommunalisering av skolväsendet bör givetvis ej medföra, att den statliga kontrollen slopas. Detta har ej heller skolkommissionen tänkt sig. De stora utgifter, som staten får vidkännas för skolväsendet, och angelägenheten av en viss grad av enhetlighet inom skolorna i landets olika delar göra alltjämt ett statligt inflytande motiverat. Detta har otvivelaktigt i flera hänseenden varit till gagn för skolan. Jag är i detta sammanhang angelägen att framhålla det förtjänstfulla arbete på skolväsendets utveckling, som nedlagts av statens folkskolinspektörer. Den rådgivande och initiativtagande verksamhet, som dessa under ofta ogynnsamma yttre förhållanden utövat, är värd allt erkännande.

I flera remissyttranden har frågan om enhetsskolans kommunalisering sammankopplats med frågan om tillsättningen av lärare vid denna. Jag återkommer i det följande till detta spörsmål men vill redan här framhålla, att enhetsskolans kommunalisering icke i och för sig med nödvändighet synes behöva medföra en lärartillsättning i kommunal regi.

Beträffande gymnasiet ter sig en kommunalisering icke lika självfallen som beträffande realskolan. Gymnasiet knyter ej så direkt an till den kommunala folkskolan som realskolan gör och det kommer givetvis i vida större omfattning än denna att bli en för flera kommuner gemensam angelägenhet. Av stor betydelse är givetvis även utformningen av gymnasiets framtida organisation. Såsom framgår av propositionen nr 70 har jag icke ansett möjligt att nu taga slutlig ställning till detta problem. För att närmast sörja för gymnasieutbildningen för de ungdomar, som komma från den nuvarande realskolan, har jag föreslagit en provisorisk gymnasiereform, byggd på denna realskolas grund. Nu anförda omständigheter tala för att avgörandet av frågan om en eventuell kommunalisering av gymnasiet ställes på framtiden.

Med hänsyn till det särskilda system, som bär upp den tekniska läroverksorganisationen, synes en kommunalisering av dessa läroanstalter knappast böra ifrågasättas.»

Därefter berör departementschefen frågan om fördelningen mellan staten och kommunerna av kostnaderna för skolväsendet och framhåller, att detta är ett mycket invecklat problem, som det icke är möjligt att utan föregående noggrann utredning taga ställning till. Han anför vidare härom följande.

»Hur mycket staten å ena och kommunerna å andra sidan böra svara för och om staten ens kan påtaga sig hela merkostnaden för skolreformen äro frågor, som jag icke nu kan besvara. Jag kan endast rent allmänt framhålla, att jag finner det önskvärt, att staten kan ikläda sig huvudparten av kostnaderna. Detta synes angeläget för att ej bristande ekonomiska förutsättningar på sina håll skola hindra eller försena reformens genomförande. Ifråga om nuvarande kommunala mellanskolor — särskilt de med stort antal lärjungar från andra kommuner — kan det måhända övervägas att under övergångstiden genom ökade insatser från statens sida minska kommunernas utgifter för dessa läroanstalter.

Jag kan helt ansluta mig till det från flera håll framförda önskemålet, att statsbidragssystemet erhåller en så enkel och lättillämpad utformning som möjligt. Att det är möjligt att åstadkomma ett dylikt system torde belysas av vissa under senare år tillkomna statsbidrag, såsom till skolmåltider, fria läroböcker m. m. och undervisningsmateriel. Det må även erinras om det förslag till förenklat rekvisitions- och granskningsförfarande beträffande vissa statsbidrag till folkskoleväsendet, som förra året avgivits av 1945 års folkskolesakkunniga (SOU 1949: 40).

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 4 mars 1949 ha tillkallats särskilda sakkunniga (den s. k. allmänna statsbidragsutredningen) för att utreda statsbidragssystemet i dess helhet och att därvid uppdraga allmänna riktlinjer för systemets utformning för skilda slag av statsunderstödd verksamhet. Resultatet av denna utredning torde böra avvaktas. Med hänsyn till den tänkta ordningen för skolreformens genomförande torde en lösning av statsbidragsfrågan ej vara överhängande. Endast för försöksdistriktens del torde den aktualiseras relativt snart men får då lösas genom provisoriska bestämmelser. En dylik provisorisk bestämmelse bör bland annat bli, att statsbidrag till uppförande av byggnader för enhetsskolor må utgå i enlighet med nu gällande bidragsbestämmelser i fråga om folkskolebyggnader.»

Motioner.

Avslag å propositionen nr 133 har yrkats i motionerna I: 467 och II: 525 (herrar Nordenson och Velander samt herrar Braconier och Håstad) samt I: 528 och II: 625 (herr Ohlon och herr Nestrup); de båda sistnämnda utmynna dock alternativt i ett mera begränsat yrkande.

I motionerna I: 467 och II: 525 finner man rimligt, att där folkskolan utbygges på grund av nioårig skolplikt, en dylik folkskola med realskolelinje ställes under kommunal regi, men motionärerna kunna icke medgiva, att propositionen anfört tillräckligt bärande skäl för kommunalisering av våra statliga realskolor. Att fatta beslut härom redan nu skulle innebära en viss diskriminering av skolformer, som ännu i minst ett decennium komme att vara i verksamhet, och kan enligt motionärernas mening icke anses stå i överensstämmelse med tanken på en objektiv och fri försöksverksamhet.

Även i motionerna I: 528 och II: 625 finner man angeläget, att riksdagen står obunden av måhända förhastade principbeslut, då den framdeles allsidigt och förutsättningslöst skall draga slutsatserna ur de resultat, som den pågående försöksverksamheten kommer att redovisa.

Sistnämnda motionärer rikta sig även mot åsikten, att en genomförd kommunalisering vore ägnad att motverka en för skolans gärning skadlig byråkrati. Den kommunala byråkratien är enligt motionärernas erfarenhet icke mindre besvärande än den statliga, stundom tvärtom. Även såsom kommunalt bleve det högre skolväsendet beroende av statliga myndigheter med det dubbelarbete, som måste bli följden härav.

I avslagsmotionerna yppas vidare farhågor för att ett principbeslut om kommunalisering av statliga skolor skulle »mycket ogynnsamt påverka en av de viktigaste förutsättningarna för en effektiv skolreform, nämligen tillgången på fullt kompetenta lärare» (I: 467 och II: 525) och »förvärpa det katastrofläge med avseende på rekryteringen till de högre skolorna, som redan föreligger» (I: 528 och II: 625).

Motionärerna anse slutligen, att alltför många av de frågor, som stå i sammanhang med kommunaliseringen, ha lämnats öppna. Departementschefen hänvisar till pågående eller tillämnade utredningar om fördelningen av kostnaderna mellan stat och kommun, om skolans centrala, regionala och lokala ledning, om formerna för lärartillsättningarna och om gymnasiets ställning. Propositionens innehåll utgöres »mera av en bukett direktiv för kommande utredningar än av förslag avsedda att ligga till grund för ett riksdagens avgörande», uttalas i motionerna I: 528 och II: 625. »Praxis att riksdagen fattar principbeslut i stora och vittutseende organisationsfrågor, utan att därmed sammanhängande problemställningar ens tillnärmelsevis blivit klarlagda, är felaktig och kan till sina konsekvenser bli va farlig just för de intressen, man genom ett principbeslut velat gagna», framhåller man i motionerna I: 467 och II: 525.

I motionerna I: 528 och II: 625 utvecklas särskilt riskerna för gymnasiet av ett förhastat beslut. Med avseende på lärarpersonalen råder ett sådant samband mellan enhetsskolans högstadium och gymnasiet, att enhetsskolans problem enligt motionärernas mening endast kan debatteras parallellt med en eventuell gymnasierreform. Motionärerna hemställa därför, att riksdagen, om deras avslagsyrkande ej bifalles, måtte uttala, att lärartillsättningarna vid realskolan (enhetsskolans högstadium) samt vid gymnasierna skola ske centralt genom en statlig myndighet.

I motionen I: 468 (herrar Lundgren och Mannerskantz) framhålles, att enhetsskolan kan göras till en kommunal institution, endast om kostnaderna genom ändamålsenlig avvägning av statsbidragen fördelas så, att de minst bärkraftiga kommunerna icke belastas med de största kostnaderna för undervisningsväsendet. Motionärerna hemställa i överensstämmelse härmed, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla, att statsbidragen till folkskoleväsendet måtte avvägas på ett med hänsyn till kommunernas ekonomiska bärkraft rättvist sätt. Även i motionerna I: 526 och II: 626 (herrar Sunne och Emil Petersson samt fru Sandström m. fl.) betonas nödvändigheten av att avväga de kommunala utgifterna för skolväsendet så rättvist som möjligt; landsbygden och speciellt de glest befolkade områdena i vårt land få icke belastas hårdare än tätorterna.

Ett principbeslut om att enhetsskolan skall vara en statsunderstödd kommunal skola kan måhända anses vara en självklar åtgärd med hänsyn till det tidigare av riksdagen fattade beslutet om en nioårig skola. Men det bör då klart sägas ut, att ett sådant principbeslut endast är ett beslut om den ram, skolans ledning skall innefattas i, säges det slutligen i motionerna I: 526 och II: 626. Vad som en gång skall rymmas inom denna ram är helt beroende på vad kommande utredningar och beslut kunna leda till. Principbeslutets innebörd skulle framstå tydligare för kommande utredningar, om detta klart uttalades, framhålla motionärerna.

2. Centrala och regionala skolmyndigheter.

Utredningar och yttranden.

Förutom skolöverstyrelsen såsom central instans finnas för folkskoleväsendet regionala myndigheter (s. k. mellaninstanser), nämligen statens folkskolinspektörer, länsstyrelserna och domkapitlen.

Frågan om en omorganisation av mellaninstansväsendet har sedan länge varit aktuell. Efter av Kungl. Maj:t erhållet uppdrag ha 1945 års folkskole-sakkunniga den 16 juni 1948 avlämnat betänkande och förslag angående nya mellaninstanser för folkskoleväsendet (SOU 1948: 28). Å s. 19 och 20 i statsrådsprotokollet har givits en sammanfattning av de sakkunnigas förslag.

Den av samhället ordnade grundläggande yrkesutbildningen (på lärlings- och yrkesskolstadiet) sorterar för närvarande under olika centrala instanser. År 1944 överflyttades den centrala ledningen av yrkesundervisningen inom industri, hantverk, handel och husligt arbete ävensom av viss utbildning för sjöfolk från skolöverstyrelsen till ett nyinrättat ämbetsverk, överstyrelsen för yrkesutbildning. Under skolöverstyrelsens inseeende stå emellertid fortfarande vissa yrkesbetonade undervisningsanstalter, nämligen yrkesbestämda fortsättningsskolor och högre folkskolor, praktiska mellanskolor och real-skolans inbyggda praktiska linjer. Lantbruksstyrelsen utgör centralt ämbetsverk för bland annat lantbruksskolor, lantmannaskolor, jordbrukets yrkes-skolor och lantushållsskolor samt en ganska mångskiftande kursverksamhet inom jordbruket m. m. Navigationsskolorna lyda under kommerskollegium, och den lägre skogsundervisningen står i allmänhet under central ledning av domänstyrelsen.

Det framtida skolväsendet kommer att ställa den centrala skolledningen inför nya uppgifter. *Skolkommissionen* har icke ansett det vara sin uppgift att på denna punkt framlägga något organisationsförslag, men kommissionen har anfört följande allmänna synpunkter på skolöverstyrelsens ställning inom framtidens skola.

»En ledande tankegång vid kommissionens utformning av förslaget till skolreform har varit decentralisationen, varigenom befogenheter överflyttas från den centrala instansen och större frihet medges den lokala skolledningen. I vida mindre utsträckning än nu torde den centrala instansen i framtiden behöva ta befattning med skolväsendets detaljproblem. Skolöverstyrelsen får därigenom möjlighet att syssla med andra, för en central instans naturligare uppgifter.

I ett tidigare sammanhang har betonats, att ett av skolreformens viktigaste mål är att göra det svenska skolväsendet progressivt, dynamiskt. Då framstegen på det pedagogiska området i första rummet åstadkommits av skolans fältarbetare, har skolkommissionen ansett, att den främsta garantin för ett effektivt framstegsarbete på det pedagogiska området är vidsträckt frihet för den lokala skolledningen och för lärarna att efter egna idéer och erfarenheter utforma skolans liv. Skolväsendets centrala instans får härigenom en ny ställning: vid sidan av de statistiskt-administrativa och kontrollerande uppgifterna får de experimentella och nyskapande stor betydelse. Den centrala instansen har sin givna och betydelsefulla roll i framstegsarbetet. I fjärde kapitlet har de nya uppgifterna fixerats: en inspektionsverksamhet av i första rummet rådgivande och stimulerande karaktär, ledandet av den statliga, mer systematiskt lagda försöksverksamheten, samordnandet av det svenska skollivet med den in- och utländska pedagogiska forskningen och dess resultat, observation och publicering av de nya pedagogiska rönen inom det svenska skolväsendet. För detta arbete bör skolöverstyrelsen få till sitt förfogande tillräckliga hjälpmedel: den statistiska avdelningen bör erhålla större resurser, det pedagogiska biblioteket bör kraftigt utvidgas, så att det blir möjligt att där följa det utländska skolväsendets omdaning och den pedagogiska forskningens utveckling och rön,

det psykologisk-pedagogiska institutet bör förses med en pedagogisk-psykologisk forskningsinstitution, som vid den centrala skolinstansens sida kunde stå till tjänst vid utprovandet av nya pedagogiska idéer, och överstyrelsen bör få möjlighet att genom publikationer informera skolstyrelser och lärarkårar om framstegsarbetet. Att överstyrelsens personaluppsättning genom denna nyinriktning delvis måste bli en annan än nu, torde vara en följd av det sagda.» (S. 431.)

Skolkommissionen har funnit klart, att den föreslagna förberedande yrkesutbildningen inom enhetsskolans ram (klass 9 y) bör liksom enhetsskolan i övrigt lyda under skolöverstyrelsen. Då emellertid överstyrelsen för närvarande icke äger tillgång till erforderlig sakkunskap om och erfarenhet av yrkesutbildning samt näringslivets och arbetsmarknadens förhållanden m. m., har kommissionen ifrågasatt att inom skolöverstyrelsen skapa ett organ för fortlöpande samarbete beträffande här berörda frågor mellan överstyrelsen å ena sidan samt överstyrelsen för yrkesutbildning, lantbruksstyrelsen, domänstyrelsen, näringslivets riksorganisationer m. fl. å andra sidan. Det borde övervägas huruvida vederbörande fackmyndighet kunde tillerkännas inspektionsrätt beträffande sådan förberedande yrkesutbildning, som berör dess verksamhetsområde.

Beträffande skolans mellaninstanser torde en liknande nyinriktning som för skolöverstyrelsen bli nödvändig, framhåller skolkommissionen. Det av 1945 års folkskolesakkunniga framlagda förslaget avser de nu aktuella problemen, men i det framtida skolväsendet torde mellaninstanserna böra erhålla en annan ställning än i det nuvarande. Även regioninspektörernas verksamhet måste bli ett instrument för det pedagogiska framstegsarbetet och i detta avseende samordnas både med den centrala instansen och de lokala skolledningarnas verksamhet. För den förberedande yrkesutbildningens del bör det regionala organet uppehålla kontakt med länsarbetsnämnd, landstingets och kommunens yrkesskolor, länets hushållningssällskap m. fl. Slutligen framhäves behovet av lekmannainflytande även i denna instans.

Skolöverstyrelsen har förordat en arbetsfördelning mellan enhetsskolorna och yrkesskolorna, så att de senare i största möjliga utsträckning skulle övertaga den egentliga yrkesutbildningen. Därav följer, framhåller överstyrelsen, att den omedelbara tillsynen över denna verksamhetsgren även i fortsättningen bör utövas av yrkesskolväsendets organ.

Härigenom förenklas enligt överstyrelsen problemet om den centrala ledningen. Huvuduppgiften för det av skolkommissionen föreslagna samarbetsorganet inom skolöverstyrelsen torde knappast komma att bli yrkesutbildningsfrågor i egentlig mening utan i stället frågor om allmänt praktisk utbildning och framförallt sådana enhetsskolan mera närliggande ungdomsvårdsproblem, som t. ex. studieorientering, yrkesvägledning, praktikant- och arbetsinställning.

Överstyrelsen för yrkesutbildning uttalar, att därest frågan om den för-

beredande systematiska yrkesutbildningen i klass 9 y ordnas på sätt överstyrelsen tidigare förordat, kommer enhetsskolan i huvudsak att behöva svara endast för den allmänna yrkespraktik, som enligt kommissionens förslag skall beredas för de icke yrkesbestämda och för dem, som valt sådant yrke, att de först senare kunna påbörja sin utbildning. Överstyrelsen anser därför, att det samarbete, som kommissionen antytt mellan skolöverstyrelsen och överstyrelsen för yrkesutbildning, bör kunna på ett tillfredsställande sätt tillgodose önskemålet om att de erfarenheter överstyrelsen har på området i fråga skola kunna tillgodogöras även för nämnda form av yrkesutbildning. Någon generell inspektionsrätt eller inspektionsskyldighet syntes därför icke vara erforderlig för överstyrelsens vidkommande. Överstyrelsens förslag till yrkesutbildningens ordnande komme även att göra behovet av att förstärka skolöverstyrelsen med särskild sakkunskap i arbetsmarknadsfrågor och yrkesutbildning mindre framträdande.

Departementschefen.

Departementschefen har för egen del rörande frågan om centrala och regionala skolmyndigheter anfört följande.

»I fråga om skolöverstyrelsens organisation och uppgifter vill jag här endast framhålla, att i de för skolöverstyrelsesakkunniga meddelade direktiven det angivits vara av väsentlig vikt, att överstyrelsens organisation lägges till rätta så, att den lätt kan fullgöra de nya uppgifter, som vid en reformering av skolväsendet komma att åvila ämbetsverket. Beträffande den ställning och de uppgifter, överstyrelsen bör ha i framtidens skola, kan jag i stort sett ansluta mig till de synpunkter, som av kommissionen anförts, och jag vill särskilt understryka den betydelsefulla roll, som tillkommer överstyrelsen på det pedagogiska framstegsområdet. Viss tveksamhet har i några remissyttranden kommit till uttryck, huruvida den centrala ledningen av klass 9 y i enhetsskolan bör utövas av skolöverstyrelsen eller överstyrelsen för yrkesutbildning. För egen del ansluter jag mig till kommissionens uppfattning, att den undervisning, som meddelas i denna klass, bör även i den mån den är av yrkesutbildningskaraktär liksom enhetsskolan i övrigt lyda under skolöverstyrelsen. Jag stödes därvid av den ställning till frågan, som intagits av såväl skolöverstyrelsen som överstyrelsen för yrkesutbildning. Genom det samarbete, som kommissionen förutsatt skall etableras mellan skolöverstyrelsen och yrkesutbildningens myndigheter m. fl., synes den särskilda sakkunskapen i hithörande frågor kunna göra sig gällande i erforderlig grad. Allteftersom yrkesskolväsendet efter hand utbygges, torde för övrigt allt större del av den egentliga yrkesutbildningen förläggas till yrkeskolor och därmed direkt underordnas vederbörande fackmyndighet. Huruvida, innan så skett i större utsträckning, fackmyndigheterna böra tillerkännas inspektionsrätt beträffande i klass 9 y meddelad yrkesundervisning, som berör deras verksamhetsområden, är en fråga som bör övervägas i samband med försöksverksamheten.

Det av 1945 års folkskolesakkunniga utarbetade förslaget till mellaninstanser berör endast folkskoleväsendet och har närmast avsetts som ett

provisorium under övergången till den nya skolreformen. Förslaget, som under remissbehandlingen varit föremål för ganska delade meningar, har ansetts böra vila i avbidan på slutförandet av länsstyrelseutredningens arbete. Därest i enlighet med skolkommissionens förslag mellaninstanserna böra avses även för realskolan och gymnasiet, erfordras givetvis en annan sammansättning av dem än den folkskolesakkunniga förordat. Detta torde för övrigt bli nödvändigt även om endast enhetsskolan skall sortera under dem. Hur frågan om skolans framtida regionala inspektion och ledning bör lösas torde sålunda tarva ytterligare överväganden, varvid särskilt bör beaktas, vilka funktioner man vill tillämnas mellaninstanserna i fråga om lärartillsättningen.»

Motion.

Som motivering för det i motionen I:425 (herr Fahlander) framförda förslaget, att riksdagen måtte begära utredning om sammanslagning av skolöverstyrelsen och överstyrelsen för yrkesutbildning till en enhetlig central skolmyndighet, under vars ledning den under lantbruksstyrelsen, kommerskollegium och domänstyrelsen lydande yrkesundervisningen kunde överföras, framhålles bland annat, att man för undervisningen i praktiska ämnen inom enhetsskolan skall använda yrkesskolans lärare och för undervisningen i allmänbildande ämnen inom yrkesskolan enhetsskolans lärare. Dessa lärare skola för en del av sin tjänstgöring lyda under en central skolmyndighet, skolöverstyrelsen, och för en annan del av sin tjänstgöring under en annan central skolmyndighet, överstyrelsen för yrkesutbildning, lantbruksstyrelsen etc. Organisationen av 9 y förutsätter en viss gemenskap i fråga om lokaler mellan enhetsskolan och yrkesskolan. Avsikten med denna gemenskap är givetvis, att lokaler och utrustning skola kunna utnyttjas på bästa möjliga sätt. Slutligen kommer det i de flesta kommuner att bli lämpligt att ställa yrkesskolorna inom ett skol-distrikt under den gemensamma lokala skolstyrelsens ledning.

Det kan under dessa förhållanden ifrågasättas, framhåller motionären, huruvida icke denna intima lokala samverkan och samordning borde utsträckas även till den centrala skolmyndigheten, d. v. s. huruvida en sammanslagning borde ske av skolöverstyrelsen och överstyrelsen för yrkesutbildning till en överstyrelse för all civil undervisning och huruvida till denna nya överstyrelse även borde överföras den yrkesundervisning, som nu sorterar under lantbruksstyrelsen, kommerskollegium och domänstyrelsen. Ett ytterligare skäl härför är den jämställdhet, som bör råda mellan de teoretiska och praktiska utbildningsvägarna. Det allmänna gymnasiet är ju också till sin karaktär en förberedande yrkesutbildningsanstalt för en viss grupp av yrken. Det hör ur denna synpunkt närmare samman med yrkesutbildningsanstalterna, t. ex. specialgymnasierna, än med enhets-skolan.

En enhetlig central skolmyndighet skulle även komma att underlätta ett rationellt utnyttjande av lärarkrafter och lokaler, uttalar motionären till sist.

3. Skolans lokala organisation.

Utredningar och yttranden.

Skolenheterna. Med skolenhet menas en skola med egen rektor eller en grupp av skolor med gemensam rektor och gemensamt kollegium. *Skolkommissionen* framhåller, att det kommunala skolväsendets uppdelning på skolenheter bör bli en uppgift för de beslutande församlingarna i kommunerna. Dessa kommuner komma även efter kommunindelingsreformens genomförande att vara så olika till storlek och struktur, att variationerna bli många. Problemen kunna inte lösas efter en gemensam mall. Skolkommissionen har dock liksom tidigare skolutredningen angivit vissa allmänna riktlinjer för bildandet av skolenheter men betonar, att kommunerna böra ha stor frihet vid tillämpningen därav (se s. 25—27 i statsrådsprotokollet).

Skolstyrelsernas verksamhetsområde. Den nuvarande ordningen med skilda skolstyrelser för olika skolor har av såväl skolutredningen som skolkommissionen ansetts ur flera synpunkter olämplig. Den kan ofta hindra ett ekonomiskt fördelaktigt samgående mellan skolorna, då det gäller anskaffning av inventarier och materiel, den försvårar ett rationellt utnyttjande av skollokalerna för skolornas egna ändamål och för andra lokalbehov, t. ex. behov av lokaler för fri ungdomsverksamhet, den kan leda till bristande överensstämmelse mellan skolorna i fråga om läsårets samt måltidsrasters och lovdagars förläggning m. m. samt försvåra utnyttjandet på ett rationellt sätt av lärarkrafterna.

Frågan om en mera ändamålsenlig samordning av den lokala ledningen av skolväsendet hörde enligt direktiven till 1940 års skolutrednings uppdrag. Utredningen framlade ej något förslag i ämnet, när den ansåg, att utredning i frågan borde ske först sedan principbeslut angående organisationen fattats. Däremot uppehöll sig utredningen diskussionsvis vid spörsmålet och uttalade sig i princip för en gemensam ledning för samtliga skolenheter i ett och samma skoldistrikt.

Skolkommissionen har tagit upp och närmare utvecklat tanken på en gemensam skolledning i kommunerna. I princip bör enligt kommissionen i varje skoldistrikt finnas en enda skolstyrelse. Risk föreligger därvid givetvis, att arbetsuppgifterna för denna kunna bli alltför omfattande och splittade. För att olägenheterna härav skola kunna till en del undvikas föreslår kommissionen, att styrelsen uppdelas på *nämnder* eller *delegationer* med rätt för styrelsen att i dessa insätta även personer, som icke äro ledamöter av styrelsen. För stora skoldistrikt bör möjlighet finnas att med Kungl.

Maj:ts medgivande tillsätta olika skolstyrelser för olika uppgifter. För de största städerna, vilka erbjuda ett särskilt problem, torde särskilda föreskrifter bli nödvändiga, till vilka förslag bör utarbetas av städernas egna organ. Ett annat särskilt problem erbjuda yrkesskolorna. Förslag om yrkeskolväsendets organisation kommer först senare att framläggas av skolkommissionen. Frågan om yrkesskolorna inom ett skoldistrikt böra ställas under den gemensamma skolstyrelsen eller få en egen lokal styrelse, måste därför tills vidare lämnas öppen.

För det lokala handhavandet av den i klass 9 y meddelade yrkesundervisningen har skolkommissionen funnit vissa speciella åtgärder erforderliga. Kommissionen föreslår, att en särskild nämnd, förslagsvis kallad *skolstyrelsens yrkesnämnd*, skall handha yrkesutbildningen under det nionde skolåret. Denna nämnd bör kunna rekryteras med personer även utanför skolstyrelsen. För dess sammansättning bör gälla ungefär samma föreskrifter som för nuvarande kommunala yrkesskolstyrelser. Till ledamöter böra alltså utses lämpliga personer, däribland såväl arbetsgivare som arbetare, med god kännedom om ortens arbetsliv.

För den omedelbara ledningen av yrkesutbildningen i klass 9 y förordar kommissionen en särskild *tillsynslärare*. Denne, som förutsättes få avsevärt lägre undervisningsskyldighet än övriga lärare, bör bland annat vara föredragande i yrkesnämnden och under rektors tillsyn verkställa dess beslut.

Därjämte böra enligt skolkommissionens mening för den förberedande utbildningen i olika yrken utses *studiemålsmän*, i regel en för varje yrke, vari utbildning sker under nionde skolåret. Studiemålsmännen böra utses av yrkesnämnden efter förslag av ortens representativa yrkesorganisationer. Deras uppgift skall vara att biträda tillsynsläraren med upplysningar och råd angående utbildningens ordnande inom vederbörande yrke, träda i kontakt med de företagare och yrkesmän, som närmast svara för de ungas yrkespraktik, samt i allmänhet uppehålla kontakt mellan skolan och vederbörande yrkesområde inom näringslivet. Sysslan bör närmast betraktas som ett förtroendeuppdrag.

S k o l s t y r e l s e r n a s l e d a m ö t e r. Skolkommissionen föreslår, att ledamöterna i skolstyrelsen väljas — enligt proportionell valmetod — av kommunens beslutande myndighet och liksom denna utses på fyra år. Antalet ledamöter fastställas av nämnda myndighet, varvid dock antalet bör vara minst 7 och högst 21. Ehuru i framtiden ökade krav komma att ställas på den lokala skolledningen, har kommissionen icke ifrågasatt några särskilda kompetenskrav — utöver intresse för skolans sak och vilja att befrämja skolväsendet — för ledamotskap i skolstyrelsen. Ej heller har det ansetts böra förekomma några självskrivna ledamöter i skolstyrelsen; enligt kommissionens uppfattning är ett proportionellt valsätt oförenligt därmed.

I fråga om rektors och lärares närvaro vid skolstyrelsens sammanträden har kommissionen anfört följande.

»Om skolväsendet i distriktet omfattar en enda skolenhet, bör dennas rektor ha rättighet och skyldighet att närvara vid sammanträdena. Omfattar skolväsendet flera skolenheter, bör vederbörande rektor vara närvarande vid behandlingen av frågor, som rör hans skola. Lärarkårerna bör vara representerade vid sammanträdena enligt bestämmelser, som bör fastställas av varje skoldistrikt för sig, varvid bör tillses, att de olika skolstaderna allsidigt blir företrädda. På särskild kallelse bör experter, vilkas närvaro kan vara av värde vid viss frågas behandling, kunna närvara.» (S. 434 f.)

Skolstyrelsernas uppgifter. Genom den av skolkommissionen förordade decentralisationen av skolväsendet lägges ansvaret för det lokala undervisningsväsendet i de kommunala myndigheternas händer. Kommunens beslutande myndighet får härigenom det avgörande inflytandet över det lokala skolväsendets organisation — inom ramen givetvis för gällande författningar — och över dess allmänna standard. Den egentliga ledningen över distriktets skolväsen får emellertid skolstyrelsen, som därvid handlar på den beslutande myndighetens vägnar. Enligt kommissionens mening böra de uppgifter, som ankomma på den nuvarande folkskolestyrelsen, övergå på den nya, för skilda skolformer gemensamma kommunala skolstyrelsen, dock att beträffande lärartillsättningen vissa modifikationer i skolstyrelsens befogenheter måste företagas; sistnämnda fråga beröres i följande avsnitt.

Skolstyrelsens ställning kommer emellertid, framhåller skolkommissionen, att förändras inte blott i så måtto, att styrelsen kommer att få ansvaret också för det högre skolväsendet, utan också såtillvida, att den får ansvar för det pedagogiska framåtskridandet inom distriktets skolväsen. På sistnämnda fält bör enligt kommissionen skolstyrelsen kunna i två avseenden göra positiva insatser: den bör underlätta det pedagogiska försöksarbetet, och den bör tillse, att lärarna få tillfälle till vidareutbildning. Till skolstyrelsernas nya uppgifter hör vidare, framhåller kommissionen, att befrämja samarbetet mellan skola och hem.

Skolans fackliga ledning. Inom *skolkommissionen* har diskuterats frågan om att inom varje skoldistrikt tillsätta en särskild *skolchef* med administrativt och pedagogiskt ansvar för distriktets hela skolväsen, en anordning i huvudsak motsvarande den, som nu tillämpas i mycket stora skoldistrikt, där man har en kommunal inspektör för distriktets folkskoleväsen. Då skolchefsinstitutionen är oprövad har kommissionen icke nu ansett sig kunna föreslå dess införande generellt men förordar, att den prövas i ett antal skoldistrikt av olika struktur.

Inom skolenheten avses *rektor* ha den fackliga ledningen av arbetet. För att helt kunna ägna sig åt denna uppgift bör han enligt kommissionen befrias från rutinmässiga kamerala och kontorsmässiga sysslor och till sitt förfogande ha tillräcklig kontorspersonal. Hans undervisningsskyldighet bör

ej heller vara alltför stor. Om rektors verksamhet och ansvar inför skolstyrelsen uttalar kommissionen vidare:

»Stor omsorg bör nedläggas på att finna den för rektorsuppgiften lämpliga mannen eller kvinnan. Rektorn bör nämligen lämnas så stor frihet och erhålla så betydande befogenheter, att han har möjlighet att sätta sin prägel på skolan och skolarbetet. Han bör inför skolstyrelsen vara ansvarig för skolans skötsel, och han bör vinnlägga sig om ett gott samarbete med styrelsen, men han bör i sitt ledarskap för det fackliga arbetet lämnas stor frihet. I skolstyrelsens uppgifter ingår 'att med uppmärksamhet följa undervisningen', men det pedagogiska arbetet vid skolan bör vara underkastat egentlig inspektion endast från vederbörande regionala eller centrala skolmyndigheter. Det är vidare nödvändigt, att rektor erhåller viss ekonomisk rörelsefrihet, så att han inte behöver höra skolstyrelsen då det gäller användningen i varje detalj av de i skoldistriktets budget upptagna anslagen för olika skoländamål.

Det bör betonas, att rektors ansvarighet inför skolstyrelsen bör gälla skolarbetet taget som helhet, alltså även de enskilda lärarnas arbete. Det bör vara han, som inspekterar deras undervisning och utfärdar tjänstgöringsbetygen. Rektors viktigaste uppgift bör vara att leda det pedagogiska arbetet. Han bör därför för de övriga lärarna vara vägledande och inspirerande. Att han för pedagogiska försök, som kräver övriga lärares medverkan, bör inhämta ämneskonferensens eller kollegiets samtycke, förefaller dock självklart. Den enskilde lärarens frihet att utforma undervisningen på sitt eget sätt måste betraktas som principiellt oantastbar.» (S. 439.)

Den lokala organisationen under övergångstiden. Skolkommissionen framhåller, att planeringen av det lokala skolväsendets organisation bör från kommunernas sida påbörjas så snart riksdagen fattat principbeslut om den framtida skolan.

En nyplanering av det lokala skolväsendet måste under alla förhållanden verkställas i många kommuner i samband med kommunindelningsreformens genomförande. Givetvis kan man därvid nöja sig med en planering, som blott tar hänsyn till det nuvarande skolsystemet och därför måste få en provisorisk karaktär. För att ej dylika provisoriska lösningar skola bli till hinder för de omläggningar, som på grund av skolreformen efter hand måste vidtagas, har det synts kommissionen lämpligt, att planeringen av det framtida lokala skolväsendet sker redan i samband med kommunindelningsreformens genomförande. Kommissionen föreslår, att kommunerna åläggas att senast före utgången av år 1954 till Kungl. Maj:t inkomma med förslag till skolväsendets organisation inom kommunerna. Expertis inom skolöverstyrelsen bör stå till kommunernas förfogande för rådgivning.

Remissyttranden. Förslaget om en gemensam skolstyrelse inom varje distrikt har i det övervägande antalet remissyttranden accepterats eller lämnats utan erinran. På sina håll framskymta dock farhågor för att en gemensam styrelse skall få svårt att bemästra de ökade uppgifter, som komma att åvila densamma särskilt i mycket stora skol-

distrikt. I dessa yttranden förordas därför särskilda styrelser för de olika skolenheterna. Ett annat förslag har framförts av *karolinska högre allmänna läroverket i Örebro*, vilket tänker sig skilda styrelser men ett gemensamt rådgivande organ, som har att handlägga för alla skolor gemensamma angelägenheter, såsom lov, skolsociala åtgärder m. m. *Skolstyrelsen i Borås* är inne på en liknande tankegång, likaså *läroverksläraryrnas riksförbund* i fråga om de större städerna. *Inspektören i Östergötlands östra inspektionsområde* föreslår, att i de större städerna den gemensamma skolstyrelsen kallas »skoldirektion», vilken skulle kunna uppdelas på nämnder eller delegationer, var och en ansvarig för sin respektive skolenhet. Som ansvarig ledare för städernas skolväsen borde då stå en »skoldirektör».

Enligt *skolöverstyrelsens* mening måste det, åtminstone i fråga om mindre och medelstora skoldistrikt, anses synnerligen opraktiskt med flera styrelser. Överstyrelsen tillstyrker därför att normalt varje skoldistrikt erhåller en enda skolstyrelse. I likhet med skolkommissionen anser dock överstyrelsen, att ett skoldistrikt bör efter särskilt medgivande, vilket bör kunna lämnas av överstyrelsen, kunna få tillsätta skolstyrelser för olika uppgifter. Överstyrelsen avstyrker däremot förslaget om rätt för styrelsen att i nämnder och delegationer insätta personer, som icke äro ledamöter av styrelsen. Det kan nämligen icke vara riktigt, anser överstyrelsen, att sådana personer få deltaga i beslut, som fattas av särskild nämnd med skolstyrelses rätt och befogenhet. Däremot bör skolstyrelse äga att för särskilda uppgifter tillkalla experter i erforderlig utsträckning.

På sistnämnda punkt delas överstyrelsens betänkligheter helt av *överståthållarämbetet*, som finner att det skulle bli ett föga lyckligt avsteg från nu gällande bestämmelser om tillsättandet och organiserandet av kommunala nämnder och styrelser, i fall det skulle tillförsäkras en skolstyrelse att med förbigående av kommunalrepresentationen besluta om styrelsens uppdelning på avdelningar och — vilket är än mer betänkligt — om insättande i sådana avdelningar av personer utom styrelsen. Även *länsstyrelsen i Luleå* har ställt sig tveksam till ifrågavarande anordning.

Frågan om de nya skolstyrelsernas sammansättning har berörts i åtskilliga remissyttranden. Det har därvid i många fall ansetts mindre tillfredsställande, att styrelserna endast skulle bestå av genom proportionella val utsedda ledamöter, varigenom det kunde befaras att de ej komme att rymma tillräcklig sakkunskap och bli alltför politiskt inriktade.

Från flera håll har föreslagits, att rektor eller rektor jämte representant för lärarkollegiet skulle vara självskriven ledamot eller att en eller flera ledamöter skulle utses av statlig myndighet. Uttalanden i sådan riktning ha bland annat gjorts av *praktiska mellanskolornas och högre folkskolornas lärarförening*, *domkapitlet i Stockholm*, *ett antal kollegier vid högre skolor* samt *länsstyrelserna i Halmstad, Karlstad, Luleå, Kalmar*,

Malmö och Jönköping. Sistnämnda myndighet anser, att under alla förhållanden rektor och representant för lärarna böra tillförsäkras rätt ej blott att närvara vid skolstyrelsens sammanträden utan även att till protokollet anteckna avvikande mening.

Länsstyrelsen i Malmö finner, att skolchefen, där särskild sådan finnes, och eljest rektor bör vara ledamot av skolstyrelsen. Finnes jämte skolchefen en eller flera rektorer, böra dessa vara ledamöter vid behandlingen av ärenden, som beröra deras respektive skolenheter. Vidare anser länsstyrelsen, att bestämmelser om rätt för lärarkårerna att vara representerade vid skolstyrelsens sammanträden icke böra fastställas av varje skoldistrikt för sig utan vara gemensamma för alla skoldistrikt och därför utfärdas centralt. Enahanda uppfattning framföres av *Sveriges folkskolläraryförbund*. Enligt *inspektören i Hälsinglands norra inspektionsområde* bör antalet lärarrepresentanter fastställas i proportion till antalet lärare inom distriktet.

Skolöverstyrelsen har icke något att erinra emot att de nya skolstyrelserna i stort sett erhålla samma befogenheter som de nuvarande folkskolestyrelserna, med undantag för lärartillsättningen och ärenden angående disciplinära åtgärder mot lärare, vilka sistnämnda ärenden enligt överstyrelsen böra handläggas av de nya mellaninstanserna. Överstyrelsen understryker, att de framtida skolstyrelsernas ansvar för det pedagogiska framåtskridandet särskilt bör taga sig uttryck i underlättande av försöksverksamhet och anordnande av kurser för lärare. Styrelserna böra också vara angelägna om att underlätta samarbetet mellan skola och hem.

Beträffande den lokala organisationen under skolreformens genomförande framhåller *skolöverstyrelsen*, att den gemensamma skolstyrelsen bör genomföras utan onödigt dröjsmål; den bör helst ha trätt i funktion redan när de första enligt skolkommissionens system organiserade försöksskolorna nå fram till anknytningspunkten för den fyraåriga realskolan. I övrigt böra de författningstekniska förutsättningarna för övergången till den nya skolordningen föreligga senast vid tidpunkten för kommunindelningsreformens ikraftträdande. Organisationsplanen för skolväsendet inom varje storkommun bör utarbetas inom de närmast följande åren. Om maximum för lärjungeomslutningen, såsom överstyrelsen håller för troligt, kommer att något förskjutas i tiden i förhållande till kommissionens antaganden, synes det tillräckligt, att organisationsplanen föreligger färdig till godkännande exempelvis inom fyra år efter kommunindelningsreformens genomförande. Den närmare tidpunkten bör bestämmas av Kungl. Maj:t. Organisationsplanerna böra upprättas av vederbörande kommuner och för godkännande ingivas till överstyrelsen och icke, såsom föreslagits, till Kungl. Maj:t, dock givetvis med besvärsmätt för kommunerna över överstyrelsens beslut.

Departementschefen.

Departementschefen framhåller, att det givetvis icke kan ifrågakomma att uppställa några generella bindande normer för skolväsendets uppdelning på skolenheter i de olika kommunerna.

»Därtill komma förhållanden även efter kommunindelningsreformens genomförande att vara alltför skiftande. Kommunerna böra härvidlag lämnas stor frihet att handla så som de lokala förhållandena göra lämpligast. Ors-traditioner, redan befintliga skolbyggnader m. m. måste i detta sammanhang spela en betydande roll. Vad skolkommissionen anfört i frågan får därför endast betraktas såsom allmänna synpunkter, vilka kunna tjäna till vägledning. För undvikande av onödigt dubbelarbete torde det som regel visa sig fördelaktigt, att planeringen av det framtida lokala skolväsendet i möjligaste mån sker redan i samband med genomförandet av den nya kommunindelningen, enär denna ändock i många fall torde behöva föranleda en omorganisation av skolväsendet.»

En mycket betydelsefull fråga är den lokala ledningen av skolväsendet, framhåller departementschefen vidare. Man kommer här in på frågor, som i stor utsträckning höra hemma på kommunallagstiftningens område och som måste underkastas ytterligare utredning. Även om några slutligt utformade förslag icke kunna i detta sammanhang föreläggas riksdagen, har han likväl ansett sig böra framföra vissa synpunkter till ledning vid det fortsatta utredningsarbetet. Departementschefen anför vidare följande.

»Jag delar skolutredningens och skolkommissionens åsikt, att den nuvarande ordningen med skilda skolstyrelser för olika skolor är ur flera synpunkter olämplig och att man därför bör sträva efter större enhetlighet och reda på detta område. Målet synes böra vara att åstadkomma största möjliga enhetlighet i skolväsendets ledning inom varje distrikt. I avvaktan på det kommande förslaget om yrkesskolväsendets organisation måste jag visserligen lämna öppet, i vilken utsträckning särskild styrelse kan finnas påkallad för yrkesutbildande läroanstalter, men i de flesta kommuner är säkerligen en gemensam styrelse för alla distriktets skolor genomförbar. Endast i de allra största kommunerna kan det måhända visa sig nödvändigt med en uppdelning på flera styrelser. En gemensam styrelse torde emellertid förut-sätta, att densamma kan arbeta på nämnder eller delegationer. Skolkommissionen har ansett att även personer utanför styrelsen böra kunna vara ledamöter i dessa. För att minska de betänkligheter, som i detta sammanhang framkommit i några remissyttranden, kan det måhända övervägas att låta dessa sistnämnda personer utses av kommunens beslutande organ. I övrigt torde, såsom skolkommissionen avsett, bestämmelserna angående skolstyrelsens ledamöter, befogenheter m. m. kunna i huvudsak ansluta sig till vad som nu gäller för folkskolestyrelsen; dock bör dess befattning med lärartillsättningen och ärenden angående disciplinära åtgärder mot lärare få bli beroende av de fortsatta övervägandena i bland annat mellaninstansfrågan. Vidare må erinras om det ansvar för det pedagogiska framåtskridandet inom distrikten, som skolkommissionen enligt min mening med rätta velat lägga på skolstyrelserna. Dessa böra även vara angelägna att främja samarbetet mellan skolan och hemmen.

Från olika håll har ifrågasatts, att i styrelsen skulle, förutom de genom val utsedda ledamöterna, ingå en eller flera självskrivna ledamöter — i regel rektor och lärarrepresentanter — eller att en eller flera ledamöter skulle utses av statlig myndighet eller att ordföranden skulle få ställning som tjänsteman och handla under tjänstemannaansvar. Dessa förslag ha förestavats av en önskan att motverka en befarad brist på sakkunskap och alltför stark politisering inom skolstyrelsen. Enligt min uppfattning äro dessa farhågor betydligt överdrivna och jag kan därvid hänvisa till att de erfarenheter, man har av de nuvarande folkskolestyrelsernas verksamhet, knappast göra en antydd utveckling sannolik. I dessa folkskolestyrelser har överläraren jämte en representant för lärarkåren rätt att närvara vid sammanträdena och deltaga i överläggningarna men ej i slutet, dock med rätt att få sina meningar antecknade till protokollet. Den pedagogiska och fackliga sakkunskapen synes på ett liknande sätt böra få göra sig gällande i de nya gemensamma skolstyrelserna. Rektor och lärare få härigenom tillfälle att föra fram sina synpunkter på de föreliggande frågorna. Detta är det väsentligaste; om de sedan äro ledamöter eller ej torde spela en underordnad roll. Äro synpunkterna av värde, vinna de förvisso beaktande även om vederbörande icke med sin egen röst kan stödja dem.

Det synes lämpligt att, om skolväsendet i distriktet omfattar en enda skolenhet, dennas rektor är närvarande vid sammanträdena. Finnas flera skolenheter, böra rektorerna närvara vid behandlingen av frågor, som beröra deras respektive skolor. Lärarkårens representation torde böra regleras genom centralt utfärdade, för alla skoldistrikt gemensamma bestämmelser. Frågan om dessas närmare utformning behöver övervägas ytterligare, varvid bör tillses, att de olika skolstadierna bli vederbörligen företrädda.

För att ytterligare tillgodose sakkunskapen inom skolstyrelserna böra i enlighet med skolkommissionens förslag dessa äga att vid behandlingen av viss fråga tillkalla särskilda experter.

Det synes önskvärt, att anordningen med gemensam skolstyrelse kan genomföras så snart som möjligt; det torde i vart fall icke vara nödvändigt att härför avvakta genomförandet av den nya skolorganisationen i övrigt. Tvärtom framhåller skolöverstyrelsen lämpligheten av att den nya styrelsen trätt i funktion redan när de första enhetsskolorna av försökstyp nå fram till anknytningspunkten för den fyraåriga realskolan. Det bör vidare vara värdefullt, att den nya styrelsen får möjlighet att från början medverka vid utformningen av skolväsendet inom kommunen. Det fortsatta utredningsarbetet får giva vid handen, i vilken utsträckning det är möjligt att tillmötesgå dessa önskemål.

I några remissyttranden har som alternativ till den gemensamma skolstyrelsen ifrågasatts en anordning, som skulle innebära att skilda styrelser bibehållas för de olika skolorna men att något slags gemensamt organ skapas, som skulle handlägga för alla skolor gemensamma angelägenheter, såsom lov, skoltider, sociala åtgärder m. m. Jag har för min del intet att erinra mot att ett dylikt arrangemang försöksvis prövas i ett eller annat skoldistrikt, om så befinnes möjligt.

Den av skolkommissionen förordade särskilda tillsynsorganisationen — med yrkesnämnd, tillsynslärare och studiemålsmän — för yrkesutbildningen under nionde skolåret kan måhända synas väl vidlyftig. Det är emellertid inte möjligt att nu bestämt uttala sig härom; i denna liksom i så många

andra frågor torde de praktiska erfarenheterna kunna ge de säkraste anvisningarna för hur saken bör ordnas.

Att generellt införa ett system med en särskild skolchef såsom högste facklige ledare av ett distrikts skolväsen synes mig icke lämpligen kunna ifrågasättas. Det är emellertid icke osannolikt, att i en del större skoldistrikt vissa påtagliga fördelar skulle vinnas genom anställande av en dylik befattningshavare; han skulle då närmast komma att motsvara den kommunale folkskolinspektör, som nu finnes på sina håll. Det synes lämpligt, att anordningen i samband med försöksverksamheten prövas i ett antal skoldistrikt av olika struktur.

Vad skolkommissionen anfört rörande rektorernas kvalifikationer och uppgifter i den nya skolan ger jag min fulla anslutning. Jag anser mig även böra understryka angelägenheten av att rektorerna så mycket som möjligt befrias från administrativa och kamerala sysslor för att i desto större utsträckning kunna ägna sig åt de viktiga pedagogiska uppgifterna. Jag vill erinra om att det är denna tanke, som ligger bakom det förslag till organisation av arbetet på rektorexpeditionerna vid de allmänna läroverken m. fl. läroanstalter, som hösten 1947 framlagts av särskilt tillkallade sakkunniga. Med hänsyn till det statsfinansiella läget har emellertid förslaget, som innebär en rätt avsevärd kostnadsökning för statsverket, ännu icke lett till några åtgärder från statsmakternas sida. Det är emellertid min förhoppning, att förhållandena snart skola möjliggöra, att förslaget lägges till grund för en proposition till riksdagen.»

Motion.

Utgångspunkten för motionen I:4 (herr Fahlander) är den diskussion, som under senare år har förts angående läsårets längd. Detta omfattar i folkskolan antingen $36\frac{4}{7}$ eller 39 veckor men i de allmänna läroverken och de flesta andra högre skolor 38 veckor (förutom tiden för inträdes- och flyttningsprövningar). Liknande skiljaktigheter finnas i fråga om antalet lovdagar, lärotimmarnas längd och proceduren vid ersättande av årsexamen med åhörardagar. Av allmänheten skulle det hälsas med stor tillfredsställelse, om dylika differenser kunde utjämnas. Motionären anhåller, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t hemställa om utredning i syfte att skapa mera enhetliga bestämmelser beträffande de olika skolformernas lärotider m. m.

4. Lärartillsättningen.

Utredningar och yttranden.

I samband med folkskolans och realskolans sammansmältning till en enhetsskola och vissa statsläroverks kommunalisering måste en omprövning ske av utnämningförfarandet.

Skolkommissionen har ej framlagt några definitiva förslag härutinnan men uttalat sig för att det tillsättningsförfarande, som nu tillämpas vid folkskolorna, skulle utsträckas till att gälla hela enhetsskolan. För en sådan

anordning kunde sägas tala, att den stode i linje med kommissionens grundprincip att överflytta befogenheter till den lokala skolledningen; utan rätt att tillsätta befattningshavarna vid kommunens skolor skulle kommunens bestämmanderätt över det egna skolväsendet vara illusorisk. Genom det nämnda utnämningförfarandet hade kommunen möjlighet att försäkra sig om just de lärare, som ansåges mest lämpade för vederbörande skola. De meriter, som kunde utläsas ur vederbörande ansökningshandlingar, skulle ej ensamma behöva vara avgörande; skolstyrelsen, som hade ett klart intresse av att erhålla den bästa lärarkraften, skulle ha möjlighet att bland de högst meriterade välja den, som enligt skolstyrelsens personkänedom bäst skulle passa just den ifrågavarande skolans behov.

»Det kan enligt kommissionens mening inte vara rimligt att påtvinga ett skoldistrikt en lärare, som visserligen genom goda betyg i lärarexamen, normala tjänstgöringsbetyg och lång tjänstgöring är sina medsökande formellt överlägsen men dock i realiteten är eller av skolstyrelsen anses vara en medelmåttig lärare, som pedagog underlägsen en eller flera av konkurrenterna. Möjligheten att välja mellan tre ger större smidighet åt utnämningförfarandet och ger skolans lokala ledning möjlighet att bättre tillgodose det egna skolväsendets behov. Visserligen ger en sådan frihet också möjlighet till missbruk, men detta är fallet med all frihet. Den ansvars känsla, som är motvikten häremot, kan aldrig framväxa eller befastas utan denna frihet till missbruk. Dessutom är ej heller s. k. neutral instans någon absolut garanti mot mannamån och godtycke» (s. 437).

Kommissionen anser att detta resonemang gäller likaväl realskolans (klasserna 7—9) som småskolans och mellanskolans (klasserna 1—3 och 4—6) lärare. Man har invänt, säger kommissionen, att realskolans lärare befinna sig i en högre lönegrad och att skolstyrelserna ej äro kompetenta att bedöma de akademiska meriter, som erfordras för anställning som realskollärare. Beträffande sistnämnda förhållande uttalar kommissionen,

»att betygen i filosofie ämbetsexamen inte torde vara svårare att bedöma än de betydligt mer komplicerade betygen i den nuvarande folkskolläraryxamen. I båda fallen måste för övrigt bedömningen anförtros åt expertisen, i det att skolstyrelsens överläggning alltid måste föregås av utredning och förslag från t. ex. vederbörande rektors sida. Enligt kommissionens mening bör om möjligt alla enhetsskolans lärare tillsättas på samma sätt. Om förslag till lärartjänst, vilket stadium inom enhetsskolan det än gäller, alltid skall fastställas av skolans mellaninstans, torde garanti vara skapad för förslagets objektivitet» (s. 438).

Först då det gäller gymnasiet och därmed parallella skolformer anser skolkommissionen ett annat utnämningförfarande behöva tillgripas. Gymnasiet betjänar ett större område än det skoldistrikt, vartill det hör, och lärartillsättningen är därför en angelägenhet inte bara för detta skoldistrikt. Därtill kommer, att svårvägbara vetenskapliga meriter måste tagas med i räkningen vid tillsättning av gymnasielärare. Enligt kommissionens mening böra dessa lärare utnämnas av skolöverstyrelsen. Sedan utredning

verkställt av vederbörande gymnasierector, avger skolstyrelsen förord, varvid tillfälle gives att framlägga de lokala synpunkterna, varefter överstyrelsen utnämner. Utnämningen kan överklagas hos Kungl. Maj:t.

Rektor bör enligt skolkommisionen tillsättas på samma sätt som ordinarie lärare, alltså inom enhetsskolans område av vederbörande skolstyrelse och vid skolenhet, vari gymnasium ingår, av skolöverstyrelsen.

Mot kommissionens uppfattning har såväl inom kommissionen själv som inom dess expertråd gjorts vägande invändningar. Därvid har framhållits att lärarval ej alltid skedde med hänsyn till pedagogiska synpunkter. Termen »skolans behov» hade ibland fått tjäna som täckmantel för ovidkommande hänsyn — religiösa, politiska, nykterhetspolitiska, privatbetonade. Personer, som tjänstgjort inom distriktet eller vilkas personliga kapacitet eljest varit känd för skolstyrelsen eller ledamöter därav, hade ibland föredragits framför personer, som varit personligt överlägsna den valde men okända för skolstyrelsen. Lärarnas självständighet, som befordrades av medvetandet om objektiv bedömning vid utnämningarna, skulle ej befrämjas av systemet med lärarval.

Enligt denna uppfattning vore det riktigare, att utnämningrätten överlämnades till centralt forum, lämpligen den nya mellaninstansen. Skolstyrelsen skulle i så fall uppgöra förslag och kunna motivera detta med det lokala behovet av just den föreslagne (behovet av yngre kraft, av kvinnlig kraft, av lärarkraft med specialuppgift, av lärare lämpad för försöksverksamhet inom skolenheten o. dyl.), varefter den utnämmande instansen, som finge anses vara något förtrogen med vederbörande skolas behov, hade att väga skolstyrelsens synpunkter och den föreslagnes meriter mot de medsökandes. Denna utnämningssprocedur skulle ge fullt utrymme åt de lokala synpunkterna och vara fullt förenlig med ett demokratiskt skolsystem men i jämförelse med lärarval trygga principen om förtjänst och skicklighet vid utseendet av befattningshavare.

Lärartillsättningen är en fråga, som i hög grad intresserat remissinstanserna och därvid främst givetvis skolmyndigheter och lärarsammanslutningar. Bland dessa komma helt naturligt rätt skilda uppfattningar till uttryck, beroende på om frågan skärskådats ur folkskolans eller det högre skolväsendets synvinkel.

23 folkskolestyrelser ha uttalat sig för att enhetsskolans lärare böra tillsättas av den lokala skolstyrelsen och bland dem har en (*folkskolestyrelsen i Själevad*) velat utsträcka detta förfaringssätt till att omfatta även gymnasiets lärare, medan 3 folkskolestyrelser velat förlägga utnämningen till en mellaninstans efter förslag av skolstyrelsen. 2 folkskolestyrelser (i *Varberg* och *Luleå*) anse frågan vara i behov av ytterligare utredning.

Även bland *statens folkskolinspektörer* har skolkommisionens tanke vunnit bifall: 12 ha tillstyrkt en utnämning av den lokala skolstyrelsen, varvid

i flera fall förutsattes att mellaninstansen skall uppgöra förslag, medan 2 yrka på utnämning av mellaninstansen efter förslag av skolstyrelsen. Övriga folkskolinspektörer ha icke berört frågan.

Vad åter remissyttrandena från seminarier och högre skolor beträffar må först nämnas, att samtliga de 7 folkskoleseminarier och 2 småskoleseminarier, som berört frågan, ha yrkat på utnämning av en central instans, varvid skolöverstyrelsen uttryckligen nämnts i ett fall.

Om den vikt, som de högre skolornas lärare tillmätta utnämningssförfarandet, vittnar bland annat, att icke mindre än 266 skolor mer eller mindre utförligt behandlat saken och att samtliga remissvaren från 66 högre allmänna läroverk varit inne på detta spörsmål.

Sammanlagt ha endast 3 skolor (*högre folkskolan i Backe, praktiska mel-lanskolan i Uddevalla och Gävle borgarskola*) tillstyrkt en tillsättning av den lokala skolstyrelsen, medan de övriga 263 skolorna önskat bibehålla nuvarande utnämningssförfarande för realskolans och gymnasiets lärare eller velat överlämna det till annan central myndighet.

Av lärarsammanslutningarna ställa sig de på folkskolans område avvaktande till dess att den ytterligare utredning i frågan föreligger, som skolkommissionen förutsatt skall komma till stånd. Såväl *överläraresförbundet* som *folkskolläraresförbundet* och *folkskolläraryrkesförbundet* framhålla dock, att samtliga lärare i enhetsskolan böra tillsättas av en och samma myndighet.

Läroorganisationerna inom det högre skolväsendet ställa sig avvisande mot tanken på kommunal tillsättning av realskolans lärare. *Lektorernas förening* önskar att utnämningssrätten alltjämt skall ligga hos Kungl. Maj:t och *läroverkslärares riksförbund* anser, att realskolans lärare böra tillsättas av central statlig myndighet. Därest denna myndighet blir annan än Kungl. Maj:t, bör myndighetens beslut kunna överklagas. Förbundet understryker med stor skärpa, att läroverkens lärare icke äro sinnade att avstå från sin ställning som statstjänstemän.

Skolöverstyrelsen har lika litet som skolkommissionen ansett sig nu kunna taga definitiv ställning till detta viktiga spörsmål. Frågan bör enligt överstyrelsen ytterligare utredas, vilket lämpligen syntes böra ske genom en särskild kommitté.

»Vill man ha bästa möjliga garantier för en objektiv värdering av sökandes meriter, torde prövning av meriterna genom någon neutral instans vara att föredraga. Den mest meriterade bör därefter utses till befattningen, och besvärsmätt bör förefinnas.

Skapas verkliga garantier för att en dylik prövning av meriterna sker och införes bestämmelse, att den mest meriterade skall utses, blir frågan om var utnämningen skall läggas närmast ett tekniskt-organisatoriskt spörsmål. Olika alternativ kunna här övervägas. Det synes emellertid överstyrelsen riktigtast att härutinnan avvakta resultatet av den föreslagna utredningen.»

För ett avgörande inflytande från skolöverstyrelsens sida på tillsättning av realskollärare tala speciella omständigheter, framhåller överstyrelsen vidare. Det är av vikt att överstyrelsen erhåller en allmän överblick över lärarbehovet i olika ämneskombinationer, så att åtgärder i tid kunna vidtagas för att motverka olägenheten av ojämn tillgång på lärare i skilda ämnen. Vidare kan den erfarenhet, som överstyrelsens ledamöter vid inspektioner förvärva om lärare, komma till full användning, endast om överstyrelsen har ett avgörande inflytande på utnämningsfrågorna.

Även överstyrelsen finner det i och för sig önskvärt, att om möjligt alla enhetsskolans lärare tillsätts på samma sätt. Vid den kommande utredningen böra skälen för och emot central tillsättning av olika kategorier lärare nogt vägas mot varandra.

Statskontoret inskränker sig till att understryka vikten av att erforderliga garantier skapas för att tillsättningen kommer att ske enligt grundlagens bestämmelser om förtjänst och skicklighet som enda bedömningsgrund. Möjlighet att överklaga den kommunala skolstyrelsens beslut torde fördenskull ovillkorligen böra hållas öppen.

Att lärarna böra tillsättas endast efter förtjänst och skicklighet betonas även i flertalet yttranden av länsstyrelser och domkapitel, varvid tillika uttalas, att säkra garantier härför knappast kunna vinnas, därest lärarna skola tillsättas av de lokala skolstyrelserna.

Sveriges förenade studentkårer ha bestämt avvisat tanken på att realskole- och gymnasielärarna skulle tillsättas av de lokala skolmyndigheterna och enligt studentkårernas uppfattning föreligger risk för att en stor del av dem, som för närvarande studera vid universitet och högskolor i syfte att ägna sig åt lärarbanan, komma att övergå till annan verksamhet, därest den lokala tillsättningen bleve verklighet. Rekryteringsfrågan skulle härigenom komma i ett katastrofalt läge. Studentkårerna anse sig ej heller kunna acceptera en regional tillsättning av nu ifrågavarande lärare utan förorda, att dessa tillsättas av central statlig myndighet.

Departementschefen.

För egen del har departementschefen rörande frågan om lärartillsättningen anfört följande.

»Den föreslagna omorganisationen av skolväsendet återverkar givetvis på frågan om formerna för tillsättningen av lärare i framtidens skola. Såsom av den föregående redogörelsen framgått har skolkommissionen icke ansett sig nu kunna framlägga några definitiva förslag i ämnet, men väl framfört vissa synpunkter, vilka under remissbehandlingen livligt debatterats.

Kommissionen har framkastat tanken på att det nuvarande tillsättningsförfarandet vid folkskoleväsendet (val av folkskolestyrelsen inom ett förslag, upptagande de tre mest meriterade sökande) skulle utsträckas att gälla hela enhetsskolan. Detta skulle innebära en rätt avsevärd förändring beträffande realskolans lärare, vilka nu utnämnas av Kungl. Maj:t efter för-

slag av skolöverstyrelsen. Till förmån för en dylik anordning har bland annat anförts, att den stode i linje med kommissionens grundtanke att tillerkänna de lokala myndigheterna ett avsevärt inflytande på skolväsendet och att enhetsskolans idé motiverade ett och samma förfarande beträffande alla dess lärarkategorier. Från opponenternas sida har bland annat framhållits, att det nuvarande systemet vid folkskolan ingalunda kunde sägas fungera tillfredsställande, i det att andra synpunkter än förtjänst och skicklighet stundom fått fälla utslaget.

Jag har redan i samband med frågan om enhetsskolans kommunalisering uttalat, att denna icke i och för sig nödvändigtvis behövde föra med sig en lärartillsättning i kommunal regi. Det kan här pekas på att flera rent kommunala befattningar för närvarande tillsättas av statlig myndighet. Det kommunala inflytandet torde kunna få tillräckligt utrymme även om inte själva tillsättningsåtgärden förlägges till kommunal myndighet, t. ex. genom att kommunal myndighet får avge förslag eller förord. Och begreppet »enhetsskola» får givetvis inte drivas så hårt, att icke olika tillsättningsförfaranden för dess lärarkategorier skulle kunna medgivas, därest starka skäl skulle tala därför.

Vad härefter beträffar folkskollärartillsättningarna synes mig, som om några allvarligare anmärkningar numera knappast kunna riktas mot dessa. Bestämmelsen att förslaget skall underställas statens folkskolinspektör samt det nya meritvärderingssystemet synes åt förfarandet ha givit en avsevärd stadga och ett stort mått av rättvisa och objektivitet. Såsom en svaghet kan kanske betecknas frånvaron av besvärsmätt annat än av rent formella skäl. Sådan föreligger däremot vid den form av lärartillsättning, som tillämpas vid de högre kommunala skolorna och som innebär, att den mest meriterade skall utses.

Vilket av de nämnda förfarandena — måhända kan även en kombination av båda tänkas — som bör väljas, är förvisso en svårlöst fråga. För egen del är jag icke nu beredd att taga ställning därtill. Med hänsyn till de mycket delade meningar, som kommit till uttryck, icke minst bland lärarorganisationerna, synes det lämpligt, att spörsmålet göres till föremål för ytterligare utredning, vilken torde böra uppdragas åt en särskild kommitté.

Har man väl funnit en principiell lösning rörande själva förfarandet, synes frågan om hos vilken eller vilka myndigheter tillsättningen skall förläggas närmast vara ett rent organisatoriskt spörsmål, på vilket huvudsakligen praktiska synpunkter böra läggas. Av avgörande betydelse måste härvid givetvis bli den framtida organisationen av skolöverstyrelsen och mellaninstanserna. Skolöverstyrelsens organisation är redan, såsom i det föregående anförts, under utredning av särskilda sakkunniga. Hur mellaninstanserna böra vara organiserade i framtidens skola är en öppen fråga, vilken enligt vad jag tidigare uttalat bör underkastas ytterligare prövning. Med hänsyn till sambandet mellan detta spörsmål och spörsmålet om lärartillsättningen synes det lämpligt, att den av mig nu ifrågasatta särskilda utredningen får omfatta båda dessa frågor.»

Motioner.

Förfarandet vid tillsättning av lärare är huvudtemat i de förut berörda motionerna *I: 526* och *II: 626* (herrar Sunne och Emil Petersson samt fru Sandström m. fl.). Huru lärartillsättningen än kommer att ordnas i den

framtida skolan, bör enligt motionärernas mening den mest meriterade sökanden också kunna ha utsikt att bli vald. Detta behöver inte utesluta, att lokal myndighet kan ha möjlighet att avge förord, om mellaninstans eller annan myndighet handhar utnämningen, men det bör icke finnas något utrymme vid avgörandet för de lokala skolmyndigheternas rent subjektiva uppfattning om den tjänstesökande lärarens person och privata förhållanden. Besvärsträtts utsträckande till alla enhetsskolans lärare betecknas som en naturlig följd av denna ståndpunkt.

I motionen *II: 627* (fröken Vinge) framhålles, att spørsmålet om lärartillsättningarna på enhetsskolans högstadium och gymnasiestadiet icke på samma sätt som tillsättningsförfarandet på lägre stadier står i samband med mellaninstansfrågan utan bör kunna lösas oberoende av denna. Garantier böra skapas för kompetent bedömning av exempelvis vetenskapligt författarskap. Det är dessutom av vikt, att skolöverstyrelsen erhåller en allmän överblick över lärarbehovet i olika ämneskombinationer. Motionären föreslår, att riksdagen redan nu måtte uttala, att lärartillsättningarna vid realskolan (enhetsskolans högstadium) samt gymnasierna skola ske centralt genom statlig myndighet. Hennes yrkande sammanfaller således med det i motionerna *I: 528* och *II: 625* (herr Ohlon och herr Nestrup) i andra hand framställda yrkandet.

Utskottet.

1. **K o m m u n a l i s e r i n g a v s k o l v ä s e n d e t .** **K o s t n a d s f ö r d e l n i n g e n m e l l a n s t a t o c h k o m m u n .** Den framlagda propositionen angående vissa riktlinjer för enhetsskolans ledning och lokala organisation behandlar en sida av den skolreform, för vars genomförande enligt riksdagens beslut åtgärder skola vidtagas under det närmaste decenniet. Reformen som helhet överspänner ett mycket stort område, där delproblemen gripa in i varandra och i regel icke kunna lösryckas ur de större sammanhang, vari de ingå. När en fråga av denna omfattning förelägges riksdagen, är det endast som sig bör, att **Kungl. Maj:t** också ger en samlad överblick av reformplanerna och utredningsarbetet på fältet i dess helhet. På områden, där utredningsarbetet befinner sig på ett tidigt stadium, är det givetvis omöjligt att göra bindande uttalanden. **Kungl. Maj:t** har också i propositionen inskränkt sig till att inbjuda riksdagen att fatta beslut på en enda, principiellt viktig punkt: den enhetsskola, varom förslag framlagts i propositionen 1950: 70, skall enligt **Kungl. Maj:ts** förslag vara en statsunderstödd kommunal skola.

Erfarenheterna från det nuvarande statsunderstödda kommunala skolväsendet — främst folkskolan — äro i det hela goda. I den mån kommunerna haft frihet och resurser att ordna sitt skolväsen efter ortens behov, ha framsteg gjorts, som knappast lika snabbt kunnat genomföras inom ett

helt statsdirigerat skolsystem. Samtidigt har statens stöd och inflytande sörjt för en viss minimistandard. De kommunala insatserna för utvecklingen av ett högre skolväsen med folkskolan som bottenkola och för genomförandet av ett sjunde och senare ett åttonde skolår ha banat väg för mera omfattande statsåtgärder, som beslutats, sedan den allmänna opinionen mognat. Det livliga intresset inom ett stort antal kommuner för den beslutade försöksverksamheten rörande enhetsskolan vittnar i sin mån om att denna framstegsvilja alltjämt är en kraft att räkna med i arbetet för skolväsendets utveckling. I vida kretsar skulle det te sig mycket svårförståeligt, om statsmakterna tvekade att göra enhetsskolan till en kommunal institution.

Att en kommunal skola för sin utveckling är starkt beroende av statens understöd och att staten i samband härmed även kan göra anspråk på ett visst inflytande i avseende på skolväsendets organisation, rubbar principiellt icke uppfattningen, att de kommunala initiativen äro omistliga för skolväsendets utveckling. Värdet av den statliga kontrollen måste erkännas; utskottet är angeläget att framhålla den mycket väsentliga insats, som folkskolinspektörerna i tidens lopp gjort för att höja skolväsendets nivå. Vårt skolväsen måste även i framtiden bevara den samverkan mellan kommunalt och statligt, som hittills bestått till vårt skolväsendes stora gagn. Men utskottet är ense med departementschefen om att statskontrollen icke får taga sådana former, att det kommunala intresset förlamas och de kommunala initiativen sina. En väsentlig förutsättning för att skolan skall behålla sin plats i den kommunala intressesfären är att de lokala administrationsorganen icke få sitt inflytande alltför knappt tillmätt.

Det synes icke kunna råda mycken tvekan om att den enhetsskola, som växer upp ute i orterna på folkskolans grund, måste i hela sin längd vara en statsunderstödd kommunal skola; utskottet delar härutinnan helt departementschefens mening. Under vårsessionen uttalade riksdagen, att enhetsskolan, i den mån den tillämnade försöksverksamheten ådagalägger lämpligheten, är avsedd att ersätta även vissa av de nuvarande högre skolorna. Om den av riksdagen angivna förutsättningen uppfyllts och försöksverksamheten alltså ådagalagt lämpligheten av att låta enhetsskolan ersätta den nuvarande realskolan, torde det vara mycket svårt att förebringa bärande skäl för en särorganisation på orter, där statlig realskola nu förekommer.

Utskottet har härvid icke förbisett, att det kan befinnas lämpligt att till en skolenhet sammanföra klasser tillhörande enhetsskolan och klasser tillhörande gymnasiet. Departementschefen vill ställa avgörandet om en eventuell kommunalisering av gymnasiet på framtiden. I motionerna I: 528 och II: 625 göres gällande, att det råder ett sådant samband med avseende på lärarpersonalen mellan enhetsskolans högstadium och gymnasiet, att enhetsskolans problem endast kan debatteras parallellt med en eventuell

gymnasie-reform. Genom ett beslut om kommunalisering av enhetsskolan kunde man beträffande lärartillsättningen påtvinga gymnasiet en form, som senare utredningar kanske underkänna. Utskottet vill i anledning härav erinra om att tämligen vidsträckt erfarenhet redan finnes av samorganiserade statliga och kommunala läroanstalter, bland annat samrealskolor förenade med kommunalt gymnasium. Enligt utskottets mening behöver ett bifall till Kungl. Maj:ts förslag icke utesluta en fri prövning av gymnasiets ställning vid en tidpunkt, då denna fråga blir mera aktuell. Utskottet har för sin del intet att erinra mot att frågan om en eventuell kommunalisering av gymnasiet ställes på framtiden. Icke heller har utskottet något att invända mot departementschefens syn på den tekniska läroverksorganisationens ställning.

I avslagsmotionerna ha uttalats farhågor för att ett beslut, som fastslår enhetsskolans kommunala karaktär, skulle skada lärarrekruteringen till de högre skolorna. Det är vanskligt att bedöma, i vad mån dylika farhågor kunna ha fog för sig. Tillströmningen av elever till folk- och småskoleseminarierna är tillfredsställande, trots att dessa läroanstalter förbereda läraranställning vid en kommunal skola som folkskolan. Utskottet kan icke finna annat än att det måste vara möjligt att i en kommunal skola likaväl som i en statlig tryggas undervisningens frihet och lärarkårens trivsel i det dagliga arbetet. Troligen beror den oro för framtiden, som framträtt i vissa kretsar, till stor del på farhågor för ett nyckfullare fungerande befordringssystem. Utskottet återkommer längre fram till frågan om lärartillsättningarna.

På grund av det anförda anser sig utskottet kunna föreslå riksdagen att besluta, att *den enhetsskola, varom riksdagen innevarande år fattat beslut, skall vara en statsunderstödd kommunal skola.*

Härav följer, att enligt utskottets mening motionerna I: 467 och II: 525 samt det i motionerna I: 528 och II: 625 först framställda yrkandet icke böra föranleda någon riksdagens åtgärd.

Givetvis utgör det beslut, utskottet föreslagit riksdagen, intet hinder för större enheter än primärkommunerna att i lämpliga former taga sig an vissa angelägenheter, som beröra enhetsskolan. Interkommunal samverkan har i förarbetena för skolreformen ansetts nödvändig vid organiserandet av enhetsskolans högstadium. Vissa med enhetsskolans verksamhet sammanhängande spörsmål — i synnerhet frågor rörande den förberedande yrkesutbildningen och vissa skolsociala åtgärder — torde vara av den art, att de med fördel skulle kunna lösas exempelvis inom ramen för landstingens verksamhet. Utskottet förutsätter, att i sådana fall erforderlig samverkan etableras mellan primär- och sekundärkommunerna.

Med enhetsskolans ställning som kommunal skola sammanhänger intimt statsbidragsfrågans ordnande. Statsbidragssystemet bör, säger departementschefen, göras så enkelt och lättillämpat som möjligt, och staten bör

ikläda sig huvudparten av kostnaderna för skolreformen, så att bristande ekonomiska förutsättningar icke på sina håll skola hindra och försena skolreformens genomförande. Detta har av departementschefen i annat sammanhang preciserats, då han förklarar sig dela skolkommissionens mening om önskvärdheten av att kostnaderna för skolväsendet till större del än hittills övertagas av staten. I nära anslutning härtill framhålles i motionerna I: 526 och II: 626 betydelsen av att de kommunala utgifterna för skolväsendet med statsbidragens hjälp regleras så, att landsbygden och speciellt de glest befolkade områdena av vårt land icke belastas hårdare än tätorterna. I motionen I: 468 hemställes slutligen, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att statsbidragen till folkskoleväsendet måtte avvägas på ett med hänsyn till kommunernas bärkraft rättvist sätt.

Utskottet finner det uppenbart, att statsbidragsfrågan bör lösas på ett sätt, som är ägnat att främja skolväsendets utveckling. Frågan härom är i själva verket av väsentlig betydelse för den planerade organisationens genomförande. Liksom departementschefen anser utskottet emellertid, att resultatet av den pågående allmänna statsbidragsutredningen bör avvaktas. Utskottet förutsätter härvid, att de av departementschefen och motionärerna anlagda synpunkterna på statsbidragssystemet vid utredningen bliva beaktade. För försöksdistriktens del synas vissa provisoriska bestämmelser rörande statsbidragen bli av nöden redan instundande budgetår. Förslag i detta hänseende torde vara att motse i samband med Kungl. Maj:ts framställningar till instundande riksdag angående anslag för försöksverksamheten. Under sådana omständigheter synes vad av motionärerna anförts icke nu behöva bli utgångspunkten för någon åtgärd från riksdagens sida.

Redan under försökstiden kan i ett och annat fall fråga uppstå om minskning av antalet parallellavdelningar vid en högre skola, som beröres av försöksverksamheten, eller till och med om skolans nedläggande för kortare tid eller för alltid. Frågan är komplicerad, redan emedan en samrealskola eller kommunal mellanskola i regel betjänar en hel bygd och icke endast den försökskommun, inom vilken en enhetsskola skall organiseras upp. Härtill kommer, såsom departementschefen framhåller, att skolans lärare, av vilka många äro statstjänstemän i ordinarie ställning, måste på ett eller annat sätt omplaceras. Utskottet förutsätter, att härmed sammanhängande spörsmål komma att belysas i samband med kommande framställningar till riksdagen angående försöksverksamheten, och saknar därför anledning att närmare ingå på frågan.

2. C e n t r a l a o c h r e g i o n a l a s k o l m y n d i g h e t e r.
Departementschefen erinrar om att utredning pågår rörande skolöverstyrelsens organisation och att de tillkallade sakkunniga enligt direktiven böra tillrättalägga den nya organisationen med hänsyn till de uppgifter,

som komma att åvila ämbetsverket efter den planerade reformen av skolväsendet. I det väsentliga ansluter han sig till de synpunkter på skolöverstyrelsens uppgifter, som anlagts av skolkommissionen. Bland annat bör den förberedande yrkesutbildning, som meddelas i enhetsskolans klass 9 y, liksom enhetsskolans verksamhet i övrigt ledas av skolöverstyrelsen. Här emot har utskottet intet att erinra.

Medan departementschefen anser, att den på undervisningsväsendets skilda arbetsfält insamlade erfarenheten bör kunna smidigt utnyttjas i fri samverkan mellan skolöverstyrelsen och yrkesutbildningens myndigheter m. fl., ifrågasättes i motionen I: 425 en sammanslagning av skolöverstyrelsen och överstyrelsen för yrkesutbildning till en central skolmyndighet, under vars ledning den under lantbruksstyrelsen, kommerskollegium och domänstyrelsen lydande undervisningen kunde överföras.

Utskottet finner det i och för sig icke överraskande, om vissa olägenheter av den nuvarande splittringen i skolväsendets centrala ledning kunna påvisas, men vill erinra om att överstyrelsen för yrkesutbildning så sent som vid ingången av år 1944 utbröts ur skolöverstyrelsen och att skälen för och mot en sådan utbrytning därvid noggrant vägdes mot varandra. Det torde kunna förutsättas, att Kungl. Maj:t alltjämt följer frågans utveckling och vidtager erforderliga åtgärder, därest under försökstidens lopp nya omständigheter skulle tillkomma. Någon åtgärd från riksdagens sida i anledning av vad som föreslagits i motionen I: 425 synes därför icke för närvarande påkallad.

Enligt departementschefens mening tarvar frågan om skolans framtida regionala inspektion och ledning ytterligare överväganden, varvid bland annat bör beaktas, vilka funktioner man vill tillämnas mellaninstanserna vid lärartillsättningen. Utskottet anser det för skolans utveckling angeläget, att frågan om mellaninstanserna snarast möjligt löses. Bland annat kunna vissa frågor om decentralisation inom skolförvaltningen icke med framgång upptagas, så länge ingenting kan utsägas om den regionala ledningens utformning. Över huvud sammanhänger arbetsfördelningen mellan de regionala och lokala organen så nära med frågan om dessa organs konstruktion, att ett mycket intimt samarbete torde bliva nödvändigt mellan de utredningar, som komma att behandla spörsmålen om mellaninstanserna och den lokala förvaltningen. På ärendets nuvarande stadium vill utskottet endast framhålla vikten av att även inom mellaninstanserna såväl den pedagogiska sakkunskapen som lekmannasynpunkterna effektivt få göra sig gällande och att de personer, som skola bära ansvaret för mellaninstansernas verksamhet, också beredas möjlighet att ägna skolfrågorna den tid dessa kräva. Man bör ha rätt att av mellaninstanserna vänta något mer än en rutinmässig handläggning av löpande ärenden.

3. S k o l a n s l o k a l a o r g a n i s a t i o n. Departementschefen påpekar, att den nuvarande ordningen med skilda skolstyrelser för olika skolor är ur flera synpunkter olämplig: målet bör vara att åstadkomma största möjliga enhetlighet i skolväsendets ledning inom varje distrikt. Härom är utskottet ense med departementschefen.

När enhetsskolan genomförts i en kommun, bli den gemensamma skolstyrelsens uppgifter emellertid mycket omfattande. Vid valet av ledamöter måste politiska och bebyggelsegeografiska synpunkter beaktas, det måste sörjas för en god kontakt med näringslivet i dess olika former, och det är önskvärt, att om flera skolformer finnas inom kommunen, dessas verksamhetsområden icke enbart företrädas genom den lärarrepresentation, som departementschefen föreslagit. Antalet ledamöter i styrelsen kan under sådana förhållanden icke vara alltför litet. Om styrelsen skall kunna fungera smidigt, måste den, såsom departementschefen framhållit, kunna arbeta på nämnder eller delegationer.

Departementschefen tänker sig, att till ledamöter av nämnderna skulle kunna utses även personer, som icke tillhöra styrelsen. Mot en sådan anordning hyser utskottet betänkligheter, för så vitt nämnderna icke blott skola vara rådgivande utan kunna besluta med styrelsens rätt och befogenhet. Skall en verklig delegation av styrelsens beslutanderätt kunna ske, måste enligt utskottets mening nämnderna helt bestå av styrelseledamöter. Det får därvid förutsättas, att nämnderna vid behov tillkalla företrädare för olika specialintressen i egenskap av experter. Givetvis kunna utomstående även med fördel anlitas för olika utrednings-, rådgivnings- och verkställighetsåtgärder.

Departementschefen har på frågans nuvarande stadium icke ansett sig böra gå närmare in på utformningen av skolans fackliga ledning. Vanligen torde inom skoldistriktet komma att finnas en skolledare med uppgifter av samma slag som de nu på distriktsöverlärare eller kommunal folkskolinpektör ankommande. Enligt utskottets mening bör denne skolledare ha skyldighet att närvara vid styrelsens sammanträden, och då det i stor utsträckning torde ankomma på honom att förbereda ärenden, varom styrelsen skall besluta, torde det ofta vara fördelaktigt att lägga i hans händer föredragningen av ärendena i skolstyrelsen och förandet av styrelsens protokoll. Utskottet anser det viktigt, att kommande utredningar avväga skolledarnas uppgifter även med tanke på att dessa funktionärer på bästa sätt böra bidra till effektiviteten av styrelsens arbete. Det är under sådana omständigheter naturligt, att de — ehuru icke ledamöter av styrelsen — äga deltaga i styrelsens överläggningar och få sin uttalade mening antecknad till protokollet. Först i samband med dessa utredningar torde det kunna avgöras, huru lärarkårens representation närmare bör

utformas och vilka uppgifter i styrelsen som böra ankomma på de olika rektorerna i de fall, då flera skolenheter finnas inom kommunen.

I samband med frågan om skolväsendets lokala ledning har utskottet även förehaft motionen I: 4. I huvudsak torde de där berörda frågorna komma under utredning under de närmaste åren även utan initiativ från riksdagens sida. Inom skolöverstyrelsen och inom 1950 års lärarutredning pågå sålunda vissa utredningar om läsårets längd, och i propositionen 1950: 70 (s. 370) har departementschefen förklarat sig finna undersökningar påkallade i fråga om arbetsdagens ändamålsenliga organisation, bland annat även i vad avser lektionernas längd. Det kan förutsättas, att de synpunkter motionären anlagt därvid bliva tillbörligen beaktade och att det kommer att undersökas, i vad mån de ifrågasatta åtgärderna kunna genomföras redan under övergångstiden. Utskottet, som i sitt utlåtande över nyssberörda proposition icke haft något att erinra mot departementschefens uttalanden i dessa frågor, finner motionen besvarad med det sålunda anförda.

4. L ä r a r t i l l s ä t t n i n g e n. Frågan om förfarandet vid lärartillsättningarna inom enhetsskolan befinner sig ännu i outrett skick. Varken skolkommisionen eller skolöverstyrelsen har ansett sig kunna taga definitiv ställning till detta spörsmål. I yttrandena bryta sig olika meningar mot varandra. Departementschefen betecknar frågan som svårlost men ger vissa synpunkter, som torde vara av betydelse för en kommande utredning.

Enhetsskolans kommunalisering behöver icke nödvändigtvis föra med sig en lärartillsättning i kommunal regi, påpekar departementschefen. Det kommunala inflytandet torde kunna få tillräckligt utrymme, även om den kommunala myndigheten endast avger förslag eller förord. Och begreppet enhetsskola får givetvis inte drivas så hårt, att icke olika tillsättningsförfaranden för dess lärarkategorier skulle kunna medgivas, därest starka skäl skulle tala därför. Å andra sidan kunna numera knappast några allvarligare anmärkningar riktas mot förfarandet vid folkskollärartillsättningarna. I sin nuvarande form har detta nått en avsevärd stadga och ett stort mått av rättvisa och objektivitet, framhåller departementschefen.

Har man väl funnit en principiell lösning rörande själva förfarandet, är det enligt departementschefens uppfattning närmast ett praktiskt-organisatoriskt spörsmål, hos vilken eller vilka myndigheter tillsättningen skall förläggas. Valet av organ för lärartillsättningarna kan påverkas av det sätt, varpå skolöverstyrelsen och mellaninstanserna i framtiden organiseras. Skolöverstyrelsens organisation befinner sig redan under utredning. Departementschefen bebådar en ytterligare omprövning av mellaninstan-

sernas organisation och i samband därmed även av spörsmålet om lärartillsättningen.

Utskottet finner det ändamålsenligt, att en sådan ytterligare utredning kommer till stånd och att de huvudsynpunkter departementschefen anfört därvid omsorgsfullt vägas mot varandra. För egen del vill utskottet icke utan mycket vägande skäl sätta i fråga den rätt att tillsätta lärare, som traditionellt tillkommit kommunala skolstyrelser, men utskottet är väl medvetet om frågans komplicerade beskaffenhet — bland annat med hänsyn till gymnasiets anknytning till enhetsskolan genom klass 9 g — och anser det liksom departementschefen ofrånkomligt, att utredningens resultat avvaktas, innan avgörande träffas om de principiella grunderna för lärartillsättningen.

Utskottet vill emellertid betona, att det sätt, varpå denna fråga löses, är av väsentlig betydelse för att enhetsskolan skall komma att omfattas med förtroende. Kravet på objektivitet är därvid grundläggande: det inbegriper tillbörlig hänsyn till förtjänst och skicklighet och utesluter ovidkommande och godtyckliga befordringsgrunder. Målsmännens intresse av att de lämpligaste lärarkrafterna förvärvas sammanfaller i realiteten med önskemålet, att tillsättningarna skola ske efter strängt objektiva grunder.

Med detta uttalande har utskottet jämväl besvarat motionerna I: 526 och II: 626 i vad dessa beröra lärartillsättningen. Av det anförda framgår ock, att utskottet icke på frågans nuvarande stadium är berett att föreslå riksdagen ett sådant uttalande rörande tillsättningen av lärare för enhetsskolans högstadium och gymnasiet, som ifrågasatts i motionerna I: 528 och II: 625 samt II: 627. Dessa motioner böra sålunda icke föranleda någon riksdagens åtgärd.

I viss anslutning till motionerna I: 526 och II: 626 vill utskottet slutligen framhålla, att enhetsskolans framtida administrationsformer torde bli i hög grad beroende av det sätt, varpå frågan om fördelningen av kostnaderna mellan stat och kommun, frågan om de olika administrationsorganens kompetensområden och frågan om tillsättning av lärare för enhetsskolan slutligen lösas.

Utskottets hemställan.

Under återopande av vad sålunda anförts hemställer utskottet,

A. att riksdagen må

1. i anledning av Kungl. Maj:ts förslag besluta, att den enhetsskola, varom riksdagen innevarande år fattat beslut, skall vara en statsunderstödd kommunal skola;

2. i skrivelse till Kungl. Maj:t giva till känna vad utskottet ovan å s. 32—36 anfört rörande kostnadsfördelningen mellan stat och kommun, centrala och regionala

skolmyndigheter, skolans lokala organisation samt lärartillsättningen;

B. att

1. motionen I: 4,
2. motionen I: 425,
3. motionen I: 468,
4. motionerna I: 526 och II: 626

— i den mån de icke kunna anses besvarade genom vad utskottet ovan anfört och hemställt — icke må till någon riksdagens åtgärd föranleda; samt

C. att

1. motionerna I: 467 och II: 525,
2. motionerna I: 528 och II: 625,
3. motionen II: 627

icke må till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 28 november 1950.

På särskilda utskottets vägnar:

BERTIL VON FRIESEN.

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet hava närvarit

från första kammaren: herrar Näsström, Karl Andersson, Ivar Persson, Arrhén, Ohlon, Gillström, fru Sjöström-Bengtsson, herrar Johan Eric Ericson, Wahlund, Bergh, Englund och fru Lindström; samt

från andra kammaren: herrar von Friesen, Severin, Bark, Onsjö, Wal-lentheim, Malmborg i Skövde, Lindahl, Kyling, Hoppe, Widén, Gustafsson i Bogla och Johansson i Mysinge.

Reservationer

- 1) vid punkten A. 1. av utskottets hemställan av
herr *Ohlon*,
herr *Bergh*,
herr *Arrhén*;
- 2) vid punkten A. 2. av utskottets hemställan av
herrar *Näsström*, *Ivar Persson*, fru *Sjöström-Bengtsson*, fru *Lindström*,
herrar *von Friesen*, *Hoppe* och *Lindahl*, vilka ansett, att till ledamöter i av

skolstyrelse utsedda nämnder eller delegationer skulle kunna utses även personer, som icke tillhöra styrelsen, och att därför det stycke i utskottets yttrande på s. 34, som börjar med orden »Departementschefen tänker» och slutar med orden »utrednings-, rådgivnings- och verkställighetsåtgärder», bort hava följande lydelse:

»Överföras vissa arbetsuppgifter på nämnder eller delegationer, yppar sig en möjlighet att tillföra styrelsen önskvärd specialerfarenhet utan att över hövan öka antalet styrelseledamöter. Nämnderna kunde då, såsom skolkommissionen föreslagit, kompletteras med utomstående. I kommuner, där en yrkesnämnd kommer till stånd för behandling av frågor rörande den förberedande yrkesutbildningen, kunde sålunda i nämnden insättas yrkesrepresentanter — arbetsgivare och arbetare — med god kännedom om ortens näringsliv. Genom att dessa experter gjordes till ledamöter av nämnden skulle en varaktig samverkan mellan styrelsen och yrkesexperterna säkerställas.

I den mån nämnderna skulle äga besluta med styrelsens rätt och befogenhet, måste det givetvis förutsättas, att de fullgöra sina uppdrag i överensstämmelse med styrelsens intentioner. Majoriteten av nämndledamöterna böra därför alltid väljas bland styrelsens ledamöter, och styrelsen bör äga utfärda direktiv för nämndernas arbete. Samspelet mellan styrelserna och nämnderna torde ytterligare kunna förbättras, om även de utanför styrelsen stående nämndledamöterna utses av denna. Departementschefen har påpekat, att vissa skäl kunna anföras för att i stället låta kommunalrepresentationen utse de nämndledamöter, som ej tillhöra styrelsen, men utskottet befarar, att detta kunde leda till en splittring i arbetet, som mer eller mindre skulle motverka den strävan till enhetlighet, för vilken den gemensamma styrelsen är ett uttryck. Utskottet anser sålunda, att styrelsen bör tilläggas befogenhet att delegera vissa ärenden på densamma underställda nämnder, vari även utanför styrelsen stående personer böra kunna av styrelsen insättas. Givetvis böra icke utomstående inväljas i nämnderna annat än om vägande skäl för en sådan anordning föreligga.»

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	sid.
Kungl. Maj:ts proposition och enskilda motioner	1
1. Kommunalisering av skolväsendet. Kostnadsfördelningen mellan stat och kommun	2
Utredningar och yttranden 2. — Departementschefen 6. — Motioner 9.	
2. Centrala och regionala skolmyndigheter	10
Utredningar och yttranden 10. — Departementschefen 13. — Motion 14.	
3. Skolans lokala organisation	15
Utredningar och yttranden 15. — Departementschefen 21. — Motion 23.	
4. Lärartillsättningen	23
Utredningar och yttranden 23. — Departementschefen 27. — Motioner 28.	
<i>Utskottet</i>	29
<i>Utskottets hemställen</i>	36
<i>Reservationer</i>	37
